

Jan Sluníčko a jeho vliv na socializaci regionu

Bc. Milena Kalivodová

2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií

akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Milena Kalivodová**
Osobní číslo: **H138202**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Jan Sluníčko a jeho vliv na socializaci regionu**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci bude práce zaměřena:

- na dobu ve které Jan Sluníčko žil;
- na vlastní osobnost, život a práci;
- na další významné osobnosti kolem něj;
- na jeho vliv na socializaci a přínos pro sociální pedagogiku.

Součástí práce bude empirické šetření event.realizovaný výzkum (kvantitativní, kvalitativní, smíšený) zaměřený na zjištění povědomí mladé generace o Janu Sluníčkově.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HAUBELT. J. České země v době osvícenství. Praha: Rodiče, 2004.

HORKÝ. E. Z kraje Šimona Kouzelníka. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1958.

JANŮ, A. Jan Sluníčko, národní učitel. Praha: A. Janů, 1898.

KOČÍ, J. České národní obrození. Praha: Svoboda, 1987.

LNĚNIČKOVÁ, J. České země v době obrození. Praha: Albatros, 1995.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce: **doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.**
Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce: **4. listopadu 2014**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2015**

V Brně dne 4. listopadu 2014

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užit své dílo – diplomovou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen připouští-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně

.....
Jméno, příjmení a podpis diplomanta

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá vlasteneckou činností národních učitelů – buditelů od doby národního obrození a jejich vlivem na socializaci českého národa. Zvláště se soustředí na Jana Sluníčka, který působil v Humpolci. Zkoumá jeho vliv na socializaci regionu a povědomí mladé generace o tomto národním buditeli.

Klíčová slova: Národní obrození, vlastenectví, výchova a vzdělání, historie, socializace, Jan Sluníčko

ABSTRACT

This thesis deals with patriotic activities of the national teachers – revivalists since the National Revival period and their impact on the socialization of the Czech nation. Focuses on Jan Sluníčko, who worked in Humpolec. Examines its influence on the socialization region and awareness of the young generation of the national teachers.

Keywords: National Revival, patriotism, upbringing and education, history, socialization, Jan Sluníčko

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Jan Sluníčko“ zpracovala samostatně s konzultační pomocí vedoucího diplomové práce pana doc. PhDr. Miloslava Jůzla, CSc. A použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použité literatury.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Humpolec 17. 3. 2015

.....

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Miloslavu Jůzlovi, CSc. za velmi užitečné rady a pomoc, kterou mi byl ochoten vždy poskytnout. A zvláště za jeho velmi vstřícný a lidský přístup.

OBSAH

ÚVOD	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1.1 POČÁTKY SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY.....	12
1.1.1 Myšlenky sociální pedagogiky v antické společnosti.....	13
1.1.2 Myšlenky sociální pedagogiky ve středověku.....	16
1.1.3 Myšlenky sociální pedagogiky v období raného středověku.....	16
1.1.4 Myšlenky sociální pedagogiky v období realismu.....	19
1.1.5 Myšlenky sociální pedagogiky v období osvícenství.....	20
1.2 MYŠLENKY SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY V ŽIVOTĚ A DÍLE	
J. H. PESTALOZZIHO.....	23
1.3 VZNIK SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY JAKO VĚDY.....	25
1.3.1 Představitelé praktického směru v sociální pedagogice.....	25
1.3.2 Představitelé teoretického proudu v sociální pedagogice.....	28
2 NÁRODNÍ OBROZENÍ	30
2.1 POČÁTKY, PŘÍČINY A CHARAKTERISTIKA NO.....	30
2.2 REFORMNÍ Hnutí V ČECHÁCH.....	36
2.3 VZNIK NOVODOBÉHO VEŘEJNÉHO LIDOVÉHO ŠKOLSTVÍ	
V ČESKÝCH ZEMÍCH NA PŘELOMU 18. A 19. STOLETÍ.....	41
2.4 VLASTENEČTÍ UČITELÉ V DOBĚ OBROZENECKÉ A	
POOBROZENECKÉ.....	42
2.5 DIVADLO JAKO PROSTŘEDEK VÝCHOVY LIDOVÝCH MAS	
V OBDOBÍ NO.....	49
3 JAN SLUNÍČKO, NÁRODNÍ UČITEL	51
3.1 RODINNÉ POMĚRY JANA SLUNÍČKA.....	51
3.2 DĚTSTVÍ A MLÁDÍ JANA SLUNÍČKA.....	54
3.3 PEDAGOGICKÉ PŮSOBENÍ V PRAZE.....	55
3.4 PEDAGOGICKÉ PŮSOBENÍ V HUMPOLCI.....	57
3.4.1 Redaktorská činnost.....	59
3.4.2 Časopis Včelka.....	60
3.4.3 Další oblasti činnosti.....	61
II. PRAKTICKÁ ČÁST	65
4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	66
4.1 CÍL VÝZKUMU.....	65
4.2 VÝZKUMNÝ VZOREK.....	65
4.3 VÝZKUMNÁ METODA.....	65

4.3.1 Rozhovor.....	67
4.3.2 Seznam výzkumných otázek.....	67
4.4 ANALÝZA A INTERPRETACE ROZHOVORŮ.....	68
ZÁVĚR.....	74
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	76

ÚVOD

Pro svou diplomovou práci jsem si vybrala téma významné osobnosti z místa bydliště. Za tuto osobnost jsem si zvolila Jana Sluníčka, národního učitele, který působil v mém rodném městě Humpolci zhruba od poloviny 19. století. Název mé diplomové práce tedy zní „Jan Sluníčko a jeho vliv na socializaci regionu“. Toto téma jsem si zvolila hned z několika důvodů. Samozřejmě, že tím hlavním důvodem byla přímá souvislost tohoto tématu se sociální pedagogikou. Sociální pedagogika je ze širšího pojetí vnímána jako věda o výchově společnosti. V dnešní době, kdy je člověk společností ve většině případů hodnocen mírou svého majetku a mocí, kterou disponuje, se jaksi zapomíná na hodnoty jako je čest, spravedlnost, poctivost, láska k rodině, k vlasti, solidarita s druhými lidmi, spolupráce. Musíme si uvědomit, že polovina 19. století znamená období Národního obrození a tehdy byli národní učitelé, buditelé hlavními propagátory vzdělávání lidových mas. Dalo by se tedy říci, že něco jako předchůdci sociálních pedagogů, neboť i oni se podíleli, v této pro český národ nelehké době, na šíření osvětových myšlenek. Svým působením tak vedli tehdejší českou společnost k lásce a úctě k vlasti, k vzájemné solidaritě, prosociálnímu chování, filantropii, učili společnost zásadám morálního chování. Myslím si, že jedním z hlavních úkolů sociální pedagogiky v současné době by mělo být opět naučit společnost vážit si člověka pro jeho osobní kvality. Ukázat, že pojmy jako je úcta člověka k člověku, lásky k vlasti, úcta k minulosti nejsou pouhé prázdné fráze a že právě v dnešní obtížné době je potřeba ukázat mladé generaci jejich skutečný obsah a tím přispět ke správnému vývoji dnešní společnosti. Dalším důvodem bylo, že se jedná o osobnost z mého rodného města. Podle mého názoru by měl být každý občan, jakéhokoliv města či vesnice, obeznámen se slavnými či významnými rodáky. Je zajisté správné, že se učíme o slavných či významných osobnostech našich českých dějin, ale neměli bychom ani zapomínat na ty méně slavné či dokonce téměř neznámé, neboť i ony se podílely na tvorbě našich národních dějin a formování národního uvědomění českého národa, leckdy za nemalých obětí.

Diplomová práce bude rozdělena na teoretickou a praktickou část. Hlavním cílem teoretické části mé diplomové práce by mělo být přiblížení života a práce, pro daný region významné, osobnosti národního učitele Jana Sluníčka a zejména jeho podíl na socializaci daného regionu. Můžeme o něm konstatovat, že byl následovatelem pedagogických myšlenek nejvýznamnějšího českého pedagoga všech dob Jana Amose Komenského. Protože neexistuje mnoho publikací o osobnosti Jana Sluníčka, chtěla bych zmapovat jeho osobní život, jeho pedagogickou činnost a zejména tu v místě mého rodiště a jeho socializační působení v tomto regionu. Učitelé v tomto pohnutém období nebyli jen pouhými vzdělavateli a vychovateli dětí a mládeže, ale velmi často se účastnili veřejného společenského života ve svých působitích a mohli tak ovlivňovat názory i široké veřejnosti. Často

zakládali různé kroužky a spolky, které měly výchovný, vzdělavatelský a osvětový charakter. Podíleli se také na vydávání různých periodik, opět se vzdělavatelským a výchovným záměrem, které nebyly určeny pouze dětem a mládeži, ale též jejich rodičům i jiným dospělým. Jan Sluníčko žil v období pro český národ klíčovém a to v době Národního obrození. Kromě vlastní osoby Jana Sluníčka se budu v teoretické části zabývat dobou, ve které žil, tedy Národním obrozením. Zaměřím se na počátky a příčiny vzniku Národního obrození, na jeho fáze a charakteristiku a na důsledky, které mělo pro český národ. Zároveň se soustředím i na české významné osobnosti tohoto období, současníky Jana Sluníčka a jejich vliv na vývoj pedagogiky a sociálního působení na tehdejší společnost. Uvedu také pedagogické názory významných světových myslitelů, kteří výrazným způsobem ovlivnili vývoj sociální pedagogiky a z jejichž myšlenek čerpali i naši čeští pedagogové. Dále se budu ve své diplomové práci věnovat vzniku a vývoji sociální pedagogiky jak ve světě, tak u nás a hledat souvislosti s myšlenkami našich národních buditelů. Budu se snažit dokázat, že ve vzdělavatelské, výchovné a osvětové činnosti našich národních buditelů můžeme najít prvky sociální pedagogiky.

Ve druhé praktické části mé diplomové práce se zaměřím na průzkum poznatků a názorů mladé generace na tohoto významného humpoleckého pedagoga. Hlavním cílem praktické části je zjistit stav povědomí mladých o tomto místním rodákovi. Zda ví, kdo to byl, kde žil, co bylo jeho hlavní pracovní náplní a co významného učinil pro své působiště. Dále by mě zajímalo, zda dnešní mladí lidé mají nějaké vědomosti o Národním obrození, o úloze národních buditelů v českých dějinách.

Teoretická část diplomové práce bude zpracována na základě pokladů čerpaných z dostupné literatury, odborných textů, odborných časopisů a internetových zdrojů. Část praktická bude podložena výsledky analýzy rozhovorů se zkoumanými osobami. V rámci kvalitativního výzkumu zvolím techniku polostrukturovaného rozhovoru, tzn. rozhovor pomocí návodu. Svoje šetření zaměřím na skupinu mladých lidí ve věku cca od 15 do 25 let. V rozhovorech se nejprve zaměřím na osobnost Jana Sluníčka, kdo to byl, kdy žil a čím se zabýval a čím byl významný pro naše město a dále se budu respondentů ptát jaké mají povědomí o období Národního obrození.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 HISTORICKÉ KOŘENY SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY

Sociální pedagogika jako taková je poměrně mladý vědní obor, jehož počátky můžeme datovat do období na přelomu 19. a 20. století. Označení tohoto oboru se však objevuje až mnohem později a takový intenzivnější zájem o tuto disciplínu se u nás začal objevovat až ke konci 20. století díky prudkému rozvoji sociálních věd v měnící se české společnosti. Tato disciplína má transdisciplinární charakter a vychází tak z mnoha vědních disciplín. Základním východiskem pro sociální pedagogiku, jakož i pro ostatní vědní obory, je samozřejmě filosofie. Ta poskytuje sociální pedagogice odpovědi na ty nejobecnější otázky, které se zabývají vztahy člověka k přírodě, k druhým lidem, ke společnosti i ke své osobě. Kromě toho, že je sociální pedagogika transdisciplinární disciplínou je ale také i mezním nebo můžeme říci i krajním oborem, který stojí mezi obecnou pedagogikou a sociologií, jak nám napovídá i její samotný název. V první řadě se jedná o vazbu na sociologii, která výrazným způsobem ovlivnila i vznik samotné sociální pedagogiky. Sociologie poskytuje sociální pedagogice široké poznání o fungování společnosti, její struktuře a procesech, které v ní probíhají. Na základě toho je možné rozhodovat o společenských cílech a strategiích v oblasti výchovy a vzdělávání. Nejblíže ze všech sociologických disciplín má sociální pedagogika k sociologii výchovy, ale také k sociologii města či venkova, sociologii životního způsobu, sociologii rodiny, sociologii dětí a mládeže apod. Druhou důležitou disciplínou, ze které sociální pedagogika čerpá své myšlenky, je pedagogika, zejména její historické a metodologické základy, dále využívá poznatky zejména z teorie výchovy, předškolní pedagogiky, pedagogiky volného času, pedagogické diagnostiky.

Sociální pedagogiku lze tedy obecně charakterizovat jako obor, který se zaměřuje na roli a úlohu prostředí ve výchově, a to nejen v souvislosti s problémy rizikových, potencionálně deviantně jednajících, ohrožených a dále nějakým způsobem znevýhodněných osob a skupin, ale i v souvislosti s celou populací. Základem je vytváření vzájemného souladu mezi potřebami jednotlivců a společnosti a přispívá k optimálnímu způsobu života v daných společenských podmínkách. Úkolem sociální pedagogiky by tedy mělo být řešení sociálních problémů společnosti a to především z hlediska prevence.

1.1 Počátky sociální pedagogiky

Sociální pedagogiku sice považujeme za velmi mladou disciplínu, ale výchova jako záměrné formování osobnosti provází lidstvo od nepaměti. S tím se setkáváme již na prahu dějin: usměrnit

rozvoj mladé generace, utvářet její svědomí, přesvědčení a chování v souladu s potřebami a idejemi dané společnosti.

„Výchova jako uvědomělá, organizovaná a cílevědomá oblast sociální činnosti má historicko-spoločenský charakter. Zároveň se změnami společenského zřízení se mění i její cíle, formy a prostředky.“¹

1.1.1 Myšlenky sociální pedagogiky v antické společnosti

Sociální pedagogika stejně jako celá evropská vzdělanost vychází z myšlenek antické filosofie. Řecko-antická společnost byla založena na cnostech, harmonii a povinnosti občana plnit svoje životní poslání: být co nejužitečnější pro ostatní občany městského státu. Cílem výchovy byla příprava zdravých a silných občanů, kteří by se vyznali v umění řídit stát, bránit jej v případě potřeby proti vnějšímu i vnitřnímu nebezpečí. Poprvé se tak ve výchově začala uplatňovat svobodná individualita, snaha o výchovu člověka svobodného politicky i mravně. Výchova tak dostala i úkoly sociální. Ovšem prvek humanity a etiky zcela chyběla, soucit s trpícími byl neznám. Vnímání tragičnosti života a lidského osudu jako přirozené součásti každodenního života bylo pevnou součástí řeckého vnímání řádu světa. Člověk plnil svou roli a naplňoval svůj osud a tak se přece nesměl dožadovat soucitu druhých. Intervence měla smysl jen tehdy, pokud existovala naděje, že se člověk opět vrátí na své společenské místo a bude schopen vykonávat svou práci pro společnost. V takto fungující společnosti s přísnou dělbou práce je pak bída důsledkem nesamostatnosti, nesoběstačnosti a nepotřebnosti některých jejích členů.

Na vývoji řecké výchovy se poměrně významně podíleli sofisté. Učitelé řečnictví a propagátoři filosofie, přírodovědy, astronomie a práva. Ve svých soukromých školách se zabývali přípravou bohaté mládeže na plnění povinností svobodného občana.

Jedním z nejuniverzálnějších myslitelů starověku byl **Démokritos z Abdér** (asi 460 – 370 př. n. l.). Zastával názor, že výchova má velký význam pro jedince i pro společnost. Podle něj je stejně všemocná jako příroda, obě mají schopnost zcela přetvořit člověka. Jako jeden z prvních ocenil význam práce a cvičení jako výchovného prostředku.

Dalším z významných antických filosofů, kteří se zabývali myšlenkami výchovy člověka, byl **Sokratés** (asi 469 – 399 př. n. l.). Usiloval o dosažení mravní dokonalosti a jako jeden ze zakladatelů humanismu se zaměřoval na dokonalost a cnost člověka. Mravní problém považuje

¹ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 19.

za otázku vědění: znát a činit dobro je jedno, protože podle jeho názoru nikdo nechýbuje záměrně, ale pouze z nedostatku poznání o tom, co je dobré a co nikoli.

Přední místo v dějinách antické kultury zaujímá **Platón** (asi 427 – 347 př. n. l.), první systematický teoretik v oblasti výchovy. Ve výchově spatřoval prostředek k zachování a upevnění ideálního státu, jehož principy rozebíral ve svém spise „Ústava“. Popisoval tu ideu dokonalého státu, vedeného vládci-filosofy k ideji dobra, spravedlnosti a krásy. Platón ve svých spisech tvrdil, že výchova má úkoly sociální a kterou chtěl organizovat podle různých stupňů vývoje a věku dítěte. Nejdůležitější místo však má výchova mravní, která učí znát a konat dobro. Výchova by měla navazovat na vše, co dítě poznává svou vlastní zkušeností, kterou čerpá ze svého nejbližšího prostředí. Učení by mělo probíhat formou hry a zábavy. Jako jeden z prvních se v díle „Zákony“ zabíral výchovou předškolních dětí. Platón vlastně poprvé v evropských dějinách naznačoval úplný systém výchovy a vzdělávání (samozřejmě z pohledu otrokářského zřízení). V jeho pedagogickém systému byl poprvé zdůrazněn politický význam výchovy a ta byla podřízena potřebám tehdejší společnosti. Jeho myšlenky se později objevovaly i v dílech středověkých učenců, renesančních humanistů i socialistů-utopistů. Jeho vliv se projevoval i v katolické církvi.²

Jedním z nejproslulejších filosofů a učenců starověkého Řecka byl **Aristoteles** (384 – 322 př. n. l.), „největší myslitel starověku a nejuniverzálnější hlava mezi starověkými filosofy.“³ Také on ve svých myšlenkách vyzdvihoval úlohu výchovy v tehdejší společnosti. Člověk je tvor společenský a jako takovému je souzeno žít ve společenství druhých lidí. Je to jeho přirozenost, součást jeho podstaty. Stát by měl být cílem, ale i důsledkem společenského snažení. Významnou rolí státu bylo také uspořádání systému výchovy a vzdělávání dětí a mládeže. Ve svém spise „Politika“ vyložil své názory na výchovu a vzdělávání svobodného občana. Výchova má upřednostňovat společenské cíle – měla by, dle jeho názoru, v sobě odrážet aktuální podobu ústavy a zákonů dané společnosti a zároveň by měla probíhat společně, protože tak jako je jeden účel státu, je i jeden účel výchovy.⁴ I on dával přednost výchově státní, všeobecné a cílem mělo být upevnění státního zřízení a proto by měla být výchova řízena a kontrolována státem. Také Aristotelův odkaz ovlivnil rozvoj evropské vědy a filosofie.

Antická římská společnost v mnohém odrážela řecký ideál člověka-občana, a zvláště římská republika stavěla na ideálu výchovy k cnostem a uměřenosti. Ovšem cíl veškeré své činnosti spatřovali v organizaci státu založené na základě práva, které mělo ochraňovat výsady svobodného

² Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 36-40.

³ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 40.

⁴ Hroncová, J.; I. Emmerová. *Sociální pedagogika*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta University Mateja Bela, 2004. S. 11.

občana. Takže také výchova se zaměřovala na přípravu občana, znalého svých povinností, ale i práv ve vztahu ke státu a druhým. Ani v římské společnosti nenajdeme výraznější prvky sociální pedagogiky ve smyslu prakticky realizovaného sociálního citění a jednání. Praktická pomoc bližnímu byla realizována prostřednictvím principů paternalistické péče a týkala se zejména válečných veteránů a válečných sirotků, tedy těch, kteří státu přinesli nejvyšší oběti.⁵ Velkým problémem pro soužití svobodných občanů byla hrozba ztráty osobní svobody díky chudobě a dluhům. Právě problém s nalezením řešení k uspokojení potřeb stále se zvětšujícího množství chudých byl základní otázkou stability i římské republiky. Jednou z mnoha cest k řešení těchto problémů byla schopnost manipulace davu (chléb a hry) a dále také zakládání podpůrných spolků (tzv. *collegií*), v nichž si svobodní řemeslníci a obchodníci prostřednictvím pravidelného spolufinancování zajišťovali pomoc v případě nemoci, invalidity či smrti. Ovšem celý tento systém sociální pomoci nebyl založen na principu nároku na pomoc, o její realizaci rozhodoval stát, jeho instituce a sám panovník. S krizí státu, s postupujícím úpadkem římské říše se občané opakovaně ocitali v bezvýchodné situaci. A právě tento stav ve společnosti se stal jednou z okolností, která umožnila rychlé šíření myšlenek Ježíše Krista a jeho následovníků a také pro křesťanskou filantropii.⁶

Z celé řady římských myslitelů vynikal v kontextu sociálně pedagogického myšlení filosof a politik **Luccius Annaeus Seneca** (4 př. n. l. – 65 n. l.). Ve svých spisech se hledal řešení sociálních problémů římské společnosti, neboť prohlásil, že moudrost člověka se odráží v jeho schopnosti podat pomocnou ruku. Propagoval lásku k bližnímu ve jménu čisté humanity a svým vlastním příkladem usiloval o naplnění ideálu přísně mravného života.

Dalším významným římským učencem byl **Marcus Fabius Quintillianus** (35 – 95 n. 38 – 98), řečník a právník, obdržel čestný název *eloquentiar* profesor (učitel výmluvnosti) a jako první latinský rétor byl honorován ze státní pokladny. Zároveň byl i prvním teoretikem římské výchovy. Před domácí výchovou a soukromým vyučováním upřednostňoval školní výchovu a vzdělávání, neboť ty mají velké sociální výhody, protože během nich vznikají základy pravého přátelství. Současně se zabýval i osobností učitele, který by měl mít k žákům sice náročný, ale zároveň i otcovsky laskavý vztah. Měl by být trpělivý a vést své žáky nejlépe formou hry a svým chováním by jim měl být příkladem. I Marcus Fabius Quintillianus svými názory své následovníky. Jeho myšlenky můžeme najít v dílech mnoha evropských renesančních humanistů.⁷

⁵ Tomeš, I. *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Socioklub, 1996. S. 13-14.

⁶ Procházka, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. S. 13-14.

⁷ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 51-53.

1.1.2 Myšlenky sociální pedagogiky ve středověku

Základem společnosti ve středověku je křesťanský ideál člověka a společnosti. Tento ideál se samozřejmě opírá o učení Ježíše Krista. Nový ideál člověka a jeho výchovy se v nově vzniklé středověké společnosti váže na církev a její úsilí prosazovat lásku k bližnímu a soucit s potřebnými. I. Tomeš zdůrazňuje při vystižení podstaty křesťanského středověkého filantropismu, že to byla spíše neuvědomělá nahodilá činnost, která byla spíše sousedskou výpomocí a byla založena na dobrovolné podpoře jednotlivců.⁸ Pomoc chudým byla zprvu organizována prostřednictvím středověkých klášterů a křesťanských spolků při farnostech a katedrálách. Svou sociální roli později sehrály i městské správy, které například udělovaly právo žádat o almužnu jako způsobu k nasycení určitého počtu nejchudších obyvatel měst. Příkladů křesťanské péče nalezneme v středověké Evropě i v českých zemích poměrně mnoho. Nejvýrazněji se tato péče orientovala na chudé, nemocné a časem též na chudé děti a sirotky. Z českých postav dodnes ponejvíce ctíme práci **Anežky České** (Anežka Přemyslovna, 1211 – 1282) a **Zdislavy z Lemberka** (1220 – 1282). Zajímavým příkladem téměř terénní sociální práce je dílo **Jana Milíče z Kroměříže**.⁹

Mezi duchovní myslitele, kteří podstatným způsobem ovlivnili pohled na člověka a jeho místo ve společnosti byl **sv. Augustin** (Aurelius Augustinus, 354 – 430 n. l.). Místo člověka v životě je podle něj určeno výchovou k víře, protože člověk sám od sebe není schopen konat dobro a k víře musí být doveden. Zároveň na samém počátku středověku se víra stala dominantní oblastí výchovy a vzdělávání a obrací člověk na pomoc druhým.

Jedním z nejvýznamnějších myslitelů vrcholného středověku byl **sv. Tomáš Akvinský** (1225 – 1274). Podle něj je společenské uspořádání světa logické a spravedlivé, je totiž založené na přirozené hierarchii, která je obsažena i v přírodě a společnosti a na jejímž vrcholu stojí Bůh.

1.1.3 Myšlenky sociální pedagogiky v období raného středověku

Můžeme říci, že jedna z největších kulturních epoch v Evropě počala postupným rozvojem renesance a humanismu, jež představují v podstatě vědomý, systematický návrat k ideálům antickým minulosti. Za symbolický začátek tohoto období je považováno objevení Ameriky roku 1492 a konec je datován nástupem osvětenství. Za vrcholnou událost je pak považována francouzská revoluce v roce 1789. Ta pak otevřela cestu novému pojetí práv člověka a občana

⁸ Tomeš, I. *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Socioklub, 1996. S. 43-44.

⁹ Procházka, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. S. 15-18.

a změnila v tomto směru roli státu. V pozdním středověku se začal měnit lidský pohled na svět. Vyrůstal zájem o umění antického Říma. Zatímco myšlení středověkého člověka se odvíjelo od víry v Boha, v renesanci byl kladen důraz na světskou stránku života a na lidský rozum. Výrazem renesančního zájmu o lidskou bytost představoval humanismus. Humanisté se zaměřili na zkoumání člověka, zdůrazňovali lidskou důstojnost, schopnosti a vlastnosti, rozumové jednání a svobodné myšlení každého jedince. Evropská věda tak dospěla k novému pojetí vztahu společnosti a člověka i k novému názoru na roli společnosti v péči o druhé.

Sociálně pedagogické myšlení je na počátku této etapy historie představováno humanisticko-utopistickými díly, jejichž autoři zatím nerezignovali na hledání pozitivní budoucnosti lidské společnosti v solidaritě. Utopistický socialismus kritizoval chyby společnosti a „reagoval na problémy občanů jako potřeba řešení neuspokojivých společenských a materiálních poměrů“.¹⁰ Za jednoho ze zakladatelů tohoto nového politického myšlení bývá považován **Thomas More** (1478 – 1535), jehož dílo „Utopie“ dalo název celé linii tohoto specifického filosofického myšlení i literárního žánru – utopismu. Vzniklo především jako reakce na nedostatky společenského a politického uspořádání Anglie 16. století. Obdobnou ideální podobu společnosti lze najít také ve druhém nejznámějším díle utopistického charakteru „Sluneční stát“, jehož autorem je italský filosof **Thomas Campanella** (1568 – 1639) a v díle „Nová Atlantida“ anglického filosofa **Francise Bacona** (1561 – 1626).

Rozvoj humanistické vzdělanosti s sebou, kromě utopistických vizí ideální společnosti, přinesl i první ucelenější pohledy na výchovu a řešení důležitých výchovných problémů. Řada renesančních filosofů se proto věnovala tvorbě jakýchsi výchovných návodů pro děti z různých společenských vrstev. Jedním z takových byl i renesanční holandský myslitel **Desiderius Erasmus Rotterdamský** (1467 – 1536), v jehož díle dosáhl svého vrcholu humanismus, který se snažil o přetvoření člověka a společnosti prostřednictvím výchovy a vzdělání na základě svobodného rozvoje jedince. Věřil ve všemohoucnost výchovy a zastával zásady mravní tolerance. V roce 1516 vydal dílo „Výchova křesťanského vládce“, které věnoval budoucímu císaři Karlovi V. a kde popisuje humanistické vzdělání panovníka. „*Být vládcem podle něj znamenalo převzít povinnost a odpovědnost za ochranu poddaných. Stát podřizuje obecnému blahu a činí tak z něho morální společenství řízené křesťanskou etikou. Spojením státu a církve chce Erasmus dosáhnout postupné reformy společnosti, a to v duchu dominujícího sociálního smíru v zemi a trvalého míru mezi*

¹⁰ Prorok, V.; M. Lupták. *Politické ideologie a teorie v dějinách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011.

sousedů. ¹¹ Dalším jeho dílem, které mu přineslo velkou popularitu byl spis „Obvyklé hovory“, ve kterém se zabývá výchovou k manželství a rodičovství, mravní výchovou dětí, ale zároveň upozorňuje i na obecnější problémy, poukazuje na směšnost lidských vztahů, které jsou založeny na malichernostech.

Jedním z nejvýznamnějších španělských humanistů byl **Luis Vives** (1492 – 1540), filosof a pedagog, který se ve svých dílech věnoval problematice chudoby. Je považován za jednoho z prvních filosofů, kteří se zabývali koncipováním systému péče o druhé. Pod vlivem svého setkání s Thomasem Moorem sepsal spis „O podpoře chudých“, ve kterém analyzuje myšlenku, že v oblasti sociální politiky a sociální pedagogiky nemá nejvyšší povinnost pečovat o druhé církve, ale stát a obce. Zabezpečení nezaměstnaných má být opřeno o výchovný systém. Jeho dílem se nechal inspirovat i Jan Amos Komenský.

Pokud máme hovořit o myšlenkách sociální pedagogiky v dílech různých autorů, nesmíme zapomenout na velkého učitele národů **Jana Amose Komenského** (1592 – 1670). Celým jeho dílem se prolíná snaha pomocí výchovy reformovat člověka a celou společnost, což je i hlavní ideou sociální pedagogiky současnosti. Výchovou lze formovat nejen jedince, ale také lidské vztahy a lidská společenství. Výchova by měla vést k toleranci, míru a vzájemné komunikaci nejen mezi jednotlivci, ale i mezi celými národy. Měla by vést člověka k solidaritě, vzájemné pomoci, k pokojnému spoluzítí a k lásce k druhým lidem. Výchova a vzdělání by měly být dostupné všem dětem bez rozdílu pohlaví, věku, rasy, národnosti, náboženství a sociálního postavení rodičů a to v mateřském jazyce. Ve svých spisech navrhoval Komenský školskou organizaci a to v závislosti na věku dítěte a typu školy. Aplikoval zásady názornosti, systematičnosti, aktivity, trvalosti a přiměřenosti ve výuce. Provedl rozdělení dětí na bystré, líné a vzpurné. Rodiče a pedagog by měli být vhodným příkladem pro dítě a vést jej ke správné životosprávě. Poprvé definoval pojem školní rok, školní týden a školní prázdniny. Vymezil tři okruhy výchovy a to výchovu a vzdělávání v oblasti vědy, umění a řemesel, jejíž prostřednictvím měl člověk poznat sám sebe a okolní svět, výchovu mravní, pomocí níž se měl člověk naučit ovládat sám sebe a výchovu náboženskou, která by měla povznést člověka k Bohu. „*Člověk je všechno a nic. Když se rodí, není sám od sebe nic. Je vším z úmyslu Boha, který ho vytvořil k obrazu svému, a dobrou výchovou, která ho má dotvářet dále.*“¹² Celé jeho dílo je prochnuto nezdolným pedagogickým optimismem. Komenský je na celém světě uznáván nejen jako vynikající didaktik a autor úspěšných jazykových učebnic. Ale

¹¹ Procházka, M. *Sociální pedagogika*. Grada Publishing, 2012. S. 21.

¹² Komenský, J.A. *Idea skvelej školy v Potoce*. In kol. *Výbor z potockých spisů a recí J. A. Komenského*. Bratislava: SNP, 1992. S. 46.

i jako pedagogický systematik a zakladatel vědy o výchově a také jako organizátor školství, který vytvořil pevný řád školy, denní vyučovací praxe a stanovil požadavky na učebnice, pedagogy i školskou správu. Odkaz obsažený v jeho pedagogickém díle přetrval věky a dodnes jsou jeho myšlenky inspirací pro tvůrce nových koncepcí vzdělávání a výchovy.¹³ Jedním z jeho filosofických děl, které se zabývá problematikou lidské společnosti a její nápravy je „Labyrint světa a ráj srdce“. Jeho nejvýznamnější prací, ve které vytvořil koncept výchovné přeměny společnosti a světa je soubor sedmi knih „Obecná porada o nápravě věcí lidských“, ve které Komenský vyvozuje závěry ze vševědných předpokladů a podává návrhy na nápravu světa, při čemž se dotýká problémů, které jsou dodnes aktuální. Komenský i v dnešní době zůstává příkladem člověka, který viděl chyby a nedostatky tehdejšího světa a snažil se o jeho přeměnu způsobu, které vyplývaly z tehdejšího stupně vývoje společnosti.¹⁴

1.1.4 Myšlenky sociální pedagogiky v období realismu

Evropou 17. století zmítaly náboženské spory. Názory na výchovu a na reformu péče o chudé dostaly nábožensko-ideologický podtext. Praktickou pomocí na úrovni sociálně pedagogické činnosti se začaly zabývat církevní řády a protestantská teologická bratrstva. Podíl státu na péči o potřebné zůstával zatím v rovině filosoficko-politických úvah. V řadě katolicky orientovaných zemí dominovalo jezuitské školství. Jezuité v oblasti výchovy projevily velkou energii a umění dosahovat svých cílů propracovaností metody a vyučování. V sociální práci sehrálo zásadní roli **Bratrstvo školských bratrů**, které ve Francii roku 1684 založil **Jean Baptiste de la Salle** (1651 – 1719). Základním rysem jejich činnosti bylo důsledné vyučování v mateřském jazyce, přísný zákaz tělesných trestů a orientace výuky k řemeslům. Jejich velkou zásluhou bylo zprostředkování vzdělání i pro děti z chudých vrstev, sirotky a opuštěné děti a vytvořili systém péče o propuštěné mladistvé trestance. Sociálně pedagogickým rysem jejich práce bylo také pořádání školení dělníků při jejich povolání, zakládání obecných škol v oblastech bez možnosti vzdělávání, zakládání učitelských ústavů a stálý zřetel na lidové vrstvy.¹⁵

Souběžně s nábožensky orientovanou sociálně pedagogickou činností se stále více uplatňoval vliv filosofického realismu, který se také zabýval společensko-výchovnými vlivy. Významným představitelem této doby byl filosof a politik **Francis Bacon** (1561 – 1620), který se svým dílem zasadil o nové pojetí vědy, založené na badatelském, empirickém postupu. Byl si vědom nutnosti

¹³ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 128 – 129.

¹⁴ Komenský, J.A. *Všeráprava*. Praha: Orbis, 1950. S. předmluva.

¹⁵ Lefèvre, P. *Osudy odvážných 48 křesťanských osobností dějin*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2002. S. 76.

přetvořit celé lidské vědění a stanovil postupy, kterými lze vědění obnovit.¹⁶ Bacon k tomu, aby se dostal k správným závěrům, použil novou metodu indukci, která má praktický i sociální význam jako přetvářející síla účinně směřující správným směrem teoretickou a praktickou činnost člověka a maximálně zvyšující její účinnost. Nová induktivní metoda kladla důraz na smyslová data jako zdroj všech poznatků. Důležitější, než poznání pro samo poznání, je poznání pro život a prospěch života. Středem Baconova učení je příroda. K poznání vnějšího světa, které je nutné k porobení přírodních sil člověkem, je nutné zbavit se překážky v podobě nedostatečnosti lidského rozumu. Je třeba se nejdříve zbavit zkreslených obrazů skutečnosti – idolů. Na základě pozorování přírodních jevů je potřeba zkoumat fakta prostřednictvím empirické metody ve spojení s racionálním postupem, pomocí kterého se mysl i smysly očistí od idolů získaných i vrozených.¹⁷

Dalším významným posunem v pohledu na poznání, společnost a výchovu přinesl **John Locke** (1632 – 1704). Ve své pedagogické soustavě se zabýval zájmy nové, ve své době pokrokové třídy – buržoazie. Při stanovování cílů výchovy vycházel ze zájmů pracujícího člověka. Ve svých spisech zdůrazňoval význam přírodních věd a nových metod vědeckého poznání, pokoušel se dosáhnout smíru vědy a náboženství. Vytvořil systém reálného vzdělání, při čemž kladl důraz na mravní a tělesnou výchovu. Své názory o výchově a vzdělání shrnul ve spisech „Několik myšlenek o vychování“ a „Pojednání o lidském rozumu“, kde dokazoval, že vše, o čem lidé přemýšlí, tedy tzv. ideje, nám nejsou vrozené, ale že pocházejí ze smyslového poznání a ze související činnosti naší mysli. Lidská mysl je „*bílým papírem, bez jakýchkoli tiskových typů, bez všech idejí*“¹⁸ (tabula rasa). Jeho myšlenka, že člověk se tím, čím je, stává prostřednictvím výchovy, bylo důležitým podnětem pro osvícenskou filosofii a pedagogiku.

1.1.5 Myšlenky sociální pedagogiky v období osvícenství

Výraz osvícenství, věk rozumu, běžně označuje evropskou kulturu 18. století. V užším filosofickém smyslu je tím myšleno programové, emancipační a pedagogické hnutí, jež je vymezeno Slavnou revolucí v Anglii (1688) a Francouzskou revolucí (1789). Základní myšlenkou osvícenství je důvěra v rozum a z této důvěry vyplývá víra v moc poznání. Osvícenští filosofové se domnívali, že prostřednictvím racionálního poznání lze uskutečnit celkovou reformu lidského vědění a pomocí ní bude také možné provést zásadní reformu racionálně společenských poměrů. Rozumové poznání tak otvírá cestu k vytvoření spravedlivé a racionálně řízené společnosti. Osvícenství usilovalo

¹⁶ Procházka, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. S. 32.

¹⁷ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 108 – 109.

¹⁸ Locke, J. *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, 1984. S. 74.

o sebeurčení člověka a jeho vysvobození ze zajetí pověr, předsudků a přežilých sociálních struktur. Lidé, kteří podléhají pověrám a předsudkům, jsou snadno ovlivnitelní a manipulovatelní. Despotismus a tyranie jsou pak výsledkem nevzdělanosti a zaostalosti obyvatelstva. Osvícenství, se proto prostřednictvím výchovy a vzdělání, snažilo v lidech probudit rozum, pomocí něhož by byly překryty pověry, předsudky a dogmata.

Jedním z hlavních představitelů osvícenství byl **Claude Adrien Helvétius** (1715 – 1771). Byl přívržencem takzvaného sociálně politického směru francouzského materialismu 18. století. Ve svých spisech „O duchu“ a „O člověku, jeho rozumových schopnostech a jeho výchově“ věnoval největší pozornost výchově člověka. Také on považoval výchovu za všemocnou a věřil, že „tím, čím jsme, nás dělá výchova“. *„Domníval se, že bude-li výchovou změněno mínění lidí a budou-li vyvráceny jejich předsudky, bude moci být změněno i společenské zřízení. Podle Helvétiova názoru lidé nepřišli na svět ani dobří, ani zlí (neboť neexistuje vrozený morální smysl), nýbrž pouze se schopností vnímat. Jsou formováni nejen prostředím a výchovou, ale především zákonodárstvím. Helvétius chápe chování jednotlivce jako součást mravů společnosti a soudí, že předním úkolem výchovy je vštípit dětem lásku k zákonům a morálním cnostem.“*¹⁹ Výchovu chápal jako působení přírodních sil na člověka a za její nejdůležitější oblast považoval výchovu mravní. Kritizoval rozpor mezi slovem a činem a to zejména u vychovatelů, kteří by měli vést své svěřence především příkladem. Velké naděje vkládal do nové vědy, která vycházela ze zkušenosti. Byl přesvědčen, že výchova by měla připravit veřejné činitele, skutečné vlastence, kteří by uvědoměle bojovali proti špatné formě vlády a proti špatné morálce.

Dalším představitelem tohoto období byl jeden z nejvýznamnějších encyklopedistů, vědec, spisovatel, literární a divadelní kritik i významný teoretik umění **Denis Diderot** (1713 – 1784). I on, stejně jako všichni ostatní tehdejší materialisté věřil v sílu výchovy, i když nebyl tak radikální jako například Helvétius. Poukazoval na to, že nelze zcela popírat práva dědičnosti ani pomíjet různé další výchovné činitele. Jeho názory na demokratickou výchovu mas, ocenění velkého vlivu výchovy na mravnost, snahu vymanit školu z moci církve zavedením bezplatného a povinného vyučování pro všechny ve státních počátečních školách, byly nejdůležitěji zachyceny v jeho spise „Plán university pro Rusko“.²⁰

Nejoriginálnějším myslitelem této epochy byl francouzský spisovatel **Jean Jacques Rousseau** (1712 – 1778). Byl velmi inspirativní, ale zároveň i rozporuplnou osobností. Bývá označován jako jeden z největších pedagogů v dějinách. Cílem Rousseaua je vychovat pracovitě, svobodné a aktivní

¹⁹ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 136.

²⁰ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 137-138.

občany, kteří jsou schopni svá práva hájit sami. Nepracující příslušníky společnosti, feudály a aristokraty je nutno převychovat, aby se změnil vztahy ve společnosti. Prvním, kdo vychovává, je sám život. Protože Rousseau vycházel z myšlenky, že člověka, který je dobrý, zkazila společnost: „*Všechno jest dobré, jak vychází z rukou původce všech věcí; vše zvrhává se v rukou člověka.*“²¹ Ve svém pedagogickém románu „*Emil čili o výchově*“ pak představoval způsob výchovy nového člověka v souladu s přírodou: „*rostlině se dává tvar pěstěním, člověku výchovou...Vše čeho nemáme při narození a čeho potřebujeme, až vyrosteme, dává nám výchova.*“²² Shoda s přírodou ve výchově podle něj znamenala především respektování přirozenosti dítěte, jeho věkových a individuálních zvláštností. První výchovou je pak především sebevýchova, kdy se dítě stává maximálně samostatným. Předčasná pozitivní výchova, která by předbíhala přírodu, je nepřirozená, protože nepřirozeně urychluje přirozený vývoj dítěte. Na člověka působí společenské vlivy ze všech stran a výchova se tak stává uměním, protože sladit všechny tři vlivy výchovy: přírodu, lidi a věci, je velké umění. „*Péči lze dokázati jedině to, že se přiblížíme více či méně k cíli, ale jest třeba štěstí, abychom to dosáhli.*“²³ Rousseau jako jeden z prvních myslitelů v dějinách stavěl politiku, náboženství a morálku na citu. Ne rozum, ale cit je podle něj primární stav, z něhož je nutné vyjít, protože naše představy přicházejí zvnějšku, zatímco naše city zevnitř. Důsledně prosazoval právo individuální svobody, právo člověka na subjektivní život a cit. V rozumové výchově Rousseau vycházel z rozvoje smyslů. Jako jeden z prvních v dějinách pedagogiky vytvářel podrobné návody, jak vychovávat svobodného občana na život v průmyslu i zemědělství. Mravní výchova by pak měla napomáhat k upevnění rovnosti všech lidí bez rozdílu stavu. Svým dílem „*Společenská smlouva*“ ovlivnil i průběh francouzské buržoazní revoluce. Vycházela z ní Deklarace lidských a občanských práv, jakobínská ústava i praktická politika Robespiera.²⁴ Jako kritik kultury a racionality měl rozhodující vliv na pozdější generaci romantiků. Z jeho myšlenek čerpal i Immanuel Kant a ještě později i Karl Marx. V pedagogice výrazně napomohl vzniku nové výchovy v 19. – 20. století.²⁵

Doba osvícení s sebou přinesla i řadu převratných společenských změn. Změnilo se pojetí člověka a jeho vztah ke společnosti. Jednou z přirozených součástí osvícenského duchovního odkazu byl rozvoj filantropismu, který spolu s novohumanismem vznikl koncem 18. století v Německu. Konečně se započalo s budováním systému zabezpečení chudiny, nemocných či opuštěných dětí.

²¹ Rousseau, J. J. *Emil čili o výchování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. S. 5.

²² Rousseau, J. J. *Emil čili o výchování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. S. 6.

²³ Rousseau, J. J. *Emil čili o výchování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. S. 7.

²⁴ Maximilien Robespierre – francouzský advokát, revolucionář, hlavní představitel jakobínské diktatury během Velké francouzské revoluce.

²⁵ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 139-143.

Filantropismus se rychle šířil tehdejší Evropou a stal se módní záležitostí, či dokonce výsadou, podporovanou vybranými šlechtickými nebo knížecími rody. Filantropisté ve svých dílech prosazovali názor, že nápravu společnosti je možno provést pouze prostřednictvím „revoluce ve výchově“. Hlavním cílem jednání by mělo být lidské štěstí a individuální prospěch, spokojený stav člověka je neoddělitelně spojen s cností. Základní pravidlo souladu zájmů vychází z rozumu, tj. jak v rozumném politickém uspořádání zákonodárství státu, tak i ve výchově založené na rozumu. Výchovou zamýšleli změnit svět na základě etické zásady užitečnosti vytyčené rozumem. Mezi významné osobnosti tohoto hnutí patřil například **Johann Bernhard Basedow** (1723 – 1790). Jako první filosof, teolog a pedagog v Německu hlásal nutnost zřízení státního školství, které by bylo nezávislé na církvi. Dle jeho názoru by měl mít dozor nad vzděláváním a mravní výchovou stát (státní rada či kolegium). Měl by se soustředěně starat o chudé a sirotky, ale také o kulturu a zábavu.

1.2 Myšlenky sociální pedagogiky v životě a díle Johanna Heinricha Pestalozziho

„Vše pro jiné, nic pro sebe“²⁶

Vychovatelská a pedagogická činnost Johanna Heinricha Pestalozziho (1746 – 1827) spadá do období vzniku kapitalismu. Ve svých dílech přinesl Pestalozzi přinesl ucelené názory, teorii i praxi péče o potřebné. Tento významný filosof bývá také považován za prvního sociálního pedagoga. Právě jeho spojení sociální a výchovně-vzdělávací práce se stalo jedním ze základních podnětů pro postupný vznik sociální pedagogiky.

Při svém studiu v latinské škole se seznámil s díly J. J. Rousseaua, které ho silně ovlivnily, stejně tak i myšlenky přívrženců osvícenectví a filantropismu.

Za příčinu bída venkovského lidu považoval jeho zaostalost a nedostatečnou výchovu, proto chtěl sám předvést, jak lze dobrým hospodařením zvýšit obecnou životní úroveň. V té době byla totiž souvislost mezi vzděláváním a výrobou bezprostřední. Děti chudého obyvatelstva měli v továrnách pracovat a po práci se učit. V roce 1771 Pestalozzi zakoupil statek Neuhoft a se svou manželkou Annou tam založil ústav pro výchovu žebračských dětí, z jejichž práce v tkalcovských dílnách, na poli a v zahradě hodlal ústav ekonomicky zabezpečit. Bohužel projekt pro nedostatek financí během pěti let ztroskotal. Tento první pokus o změnu osudu opuštěných dětí v sobě nesl pečeť jeho

²⁶ Nápís na náhrobku J. H. Pestalozziho

celoživotního díla – obrovské nasazení, spojení sociální pomoci, mravní výchovy a praktického vzdělávání, snahu porozumět dítěti a jeho duši. V letech 1780 - 1798 se zde věnoval pedagogické a literární činnosti. V roce 1780 vydal soubor aforismů pod souhrnným názvem „Večer poustevníků“, ve kterém poprvé vylíčil své pedagogické zásady. Podle jeho názoru by mělo být nejprve všem lidem poskytnuto obecně lidské vzdělání a teprve poté odborný výcvik. Na prvním místě ve výchovném působení má být rodina, poté obec a konečně ideální společnost. Rozvíjení všech vloh člověka je obecným požadavkem lidstva, neboť si jsou všichni lidé v podstatě rovni.²⁷

V roce 1781 vydal Pestalozzi svůj pedagogický román „Linhart a Gertruda“, který se setkal s pozoruhodným ohlasem po celé Evropě. Pestalozzi svůj spis neustále zdokonaloval a přidával k němu další a další pokračování. V nich pak rozpracovával myšlenku, že úkol výchovy je přetvářet bytosti pudové v bytosti rozumové. Ve svých sociálněpedagogických pojednáních kriticky poukazoval na to, že zločin je společenskou nemocí, a proto je třeba léčit a napravovat celou společnost a nejen jednotlivce. Dle Wroczynského zde formuloval základní pedagogické myšlenky, na které později navázala sociální pedagogika.²⁸

V roce 1798 byl Pestalozzi požádán vládou reorganizované Helvétské republiky, aby řídil výchovu asi šedesáti sirotků ve Stanzu. Zřídil zde pro ně útulek a věnoval se jim dnem i nocí. Poté co byl sirotčinec ve Stanzu změněn ve vojenský lazaret, pokračoval Pestalozzi ve své činnosti v Burgdorfu. Jeho škola si velmi brzy získala dobré jméno ve Švýcarsku i v zahraničí. Zde roku 1801 vydal stěžejní dílo „Jak Gertruda učí své děti“. Formou dopisů příteli rozpracoval svá teoretická východiska a pojetí pedagogické práce.

V roce 1805 v Ifertenu vybudoval výchovný ústav pro 70 – 150 svěřenců, pocházejících ze zámožných rodin. Učitelé zde nepoužívali tělesné tresty, ke svým žákům se chovali laskavě a pravidelně pořádali porady o své vychovatelské činnosti. Později byl k ústavu připojen i penzionát pro výchovu dívek z lepších rodin. I zde jeho práce dosáhla mezinárodního ohlasu. Ale bohužel po smrti jeho ženy začal celý ústav upadat, až roku 1825 zanikl docela. Zklamáný Pestalozzi odešel do Neuhofu, kde naposledy vydal své názory na základní výchovu ve spisu „Labutí zpěv“.²⁹

Ve své pedagogické práci projevoval snahu harmonicky rozvíjet člověka, jak po stránce tělesné, duševní a mravní, tak aby si vždy dovedl pomoci sám. Požadoval všeobecnou výchovu pro všechny a této myšlence podléhá veškeré vzdělání odborné i stavovské, „*neboť 1. Výchova lidí ve svém rozvoji je vázána na společnost rovněž se rozvíjející jako výchova ve společnosti, pro společnost*

²⁷ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 147 – 148.

²⁸ Wroczynski, R. *Sociální pedagogika*. Bratislava: SNP, 1968.

²⁹ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 149.

*a skrze společnost, 2. Podle sociální pedagogiky Platónovy náleží tudíž společnosti nebo jejímu představiteli – státu dozor a pravomoc nad veškerou výchovou domácí i školní, 3. Výchova je tedy přímo sociální povinností státu.*³⁰

1.3 Vznik sociální pedagogiky jako vědy

Základním podnětem pro vznik sociální pedagogiky jako samostatného vědního oboru byl vznik sociologie jako vědy o lidské společnosti a vztazích mezi jejími členy, Vědy, která se snaží odhalit zákonitosti, na jejichž základě se společnost vytvořila a jimiž se řídí. Zabývá se proto studiem sociálního života jednotlivců, skupin i celé společnosti. Vznikla na počátku 19. století, kdy spolu s rozpadem tradiční, feudální společnosti a nástupem průmyslové revoluce se ve společnosti začaly stále častěji vyskytovat patologické jevy jako nezaměstnanost, kriminalita, alkoholismus, prostituce apod. Její zakladatel A. Comte (1798 – 1857) zdůrazňoval úlohu výchovy, jejíž cíl spatřoval ve snaze podřídit individuální zájmy zájmům společenským. Výchova, kterou považoval za stěžejní prostředek socializace, měla přispívat ke stabilizaci společnosti a chránit ji před rozpadem. Vlivem sociologických názorů se začaly postupně objevovat různé teorie, které zdůrazňovali společenskou podmíněnost výchovy: sociologická pedagogika, pedagogická sociologie a sociologie výchovy a v neposlední řadě právě sociální pedagogika.

Sociální pedagogika tedy vznikla v kontextu samotné emancipace pedagogiky, k jejímu rozvoji přispěly myšlenky jednotlivých filosofických směrů, aby nakonec našla své místo jako hraniční věda mezi sociologií a pedagogikou. Výchovu, svůj předmět vědeckého zájmu, chápe jako sociální jev a vykládá ji v souvislosti se začleňováním jednotlivce do společnosti. Během 19. století se sociální pedagogika postupně rozvíjí ve dvou směrech a to praktickém a teoretickém.³¹

1.3.1 Představitelé praktického směru v sociální pedagogice

Praktický proud sociální pedagogiky dokládá schopnost realizovat konkrétní praktickou pomoc pro druhé. Tato pomoc byla orientována na ty vrstvy společnosti, které byly nejvíce postiženy bouřlivými změnami, které s sebou přineslo 19. století. Praktická sociální výchova a práce se staly hlavním vzorem pro moderní sociální péči o chudinu, dělnictvo a zejména o děti. Tato prakticky orientovaná sociální pomoc potřebným má své kořeny hluboko v historii, od neorganizované

³⁰ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 151.

³¹ Procházka, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. S. 37 – 39.

solidarity v raném středověku až po uvědomělou péči státu o druhé. V průběhu celého 19. století můžeme vysledovat snahu o spojení sociální práce s výchovou a praktickým vzděláváním. Velkou nadějí té doby byla víra ve schopnost výchovy a vzdělávání změnit jednotlivce i celou společnost. Za zakladatele praktického proudu sociální pedagogiky můžeme považovat Johanna Heinricha Pestalozziho.

Země střední Evropy a to zejména německé země a Rakousko-Uhersko dlouhou dobu čerpali z myšlenek J. H. Pestalozziho a z německého filantropismu. Jedním z nejvýznamnějších německých reformátorů, který bývá zmiňován v souvislosti se sociální pedagogikou je **Fridrich Adolf Wilhelm Diesterweg** (1790 – 1866). Jeho hlavním dílem, které ho spojuje se sociální pedagogikou je „Rukověť vzdělání pro německé pedagogy“, ve kterém vyzdvihuje to, aby byli žáci vedeni k pravdě a svobodě přirozenou výchovou. A tuto výchovu považoval za předpoklad pro celkovou změnu poměrů všech vrstev společnosti.

V rakousko-uherských zemích, tedy i v Čechách se začala sociálně pedagogická orientace projevovat se zavedením reforem Josefa II. a prostřednictvím vlivu osvícenců. Sociální pomoc na přelomu 18. a 19. století byla vždy spojena s výchovou. Ta společně se vzděláním byla považována jako cesta k nápravě člověka i společnosti, jako prevence chudoby a obrana proti morálnímu úpadku. To si uvědomil i významný jihočeský šlechtic **Jan Nepomuk Buquoy** a na svém panství začal uskutečňovat reformy v hospodářské, sociální, společenské, výchovně-politické a nábožensko-pastorální oblasti. Nejdůležitější změny v oblasti školství a sociální péče mu pomáhali zavádět jeho spolupracovníci. **Ferdinand Kindermann** (1740 – 1801) se věnoval vzdělávání chudého venkovského obyvatelstva, které vedl k samostatnosti a soběstačnosti. Nevědomky tak vtiskl českému venkovu specifický charakter, spočívající v zálibě v chovatelství a pěstitelství, které přetrvávají dodnes. Sociální reformu, která byla na svou dobu velmi pokroková a poskytla pozdější základ organizované péče o chudé, mu pomáhal provést **Bernhard Joseph Spatzierer**. Buquoy se stal se svými zkušenostmi rádcem Josefa II. v sociální problematice. Do roku 1787 se mu podařilo prosadit podobu svých reforem do celého Rakousko-Uherska.³²

Tradice sociálně pedagogického myšlení a praktické výchovné a sociální práce na Slovensku v tomtéž období bývá spojována se jménem evangelického kněze, učitele a obrozeneckého spisovatele **Samuela Těšedíka** (1724 – 1820). Jeho stěžejní myšlenkou byla reforma venkova, založená na změnách sociálního a kulturního prostředí.

³² Procházka, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. S. 39 – 42.

Anglie byla zemí, ve které docházelo k ekonomickému a sociálnímu rozvoji velmi rychle a dynamicky. Prudký nástup průmyslové revoluce měl za následek velké proměny sociálního prostředí. Lidé odcházeli z venkova do měst za prací. Vznikala nová sociální vrstva dělnictva a velká průmyslová centra, kde se člověk odtržen od tradičních sociálních jistot v podobě rodinné, sousedské či církevní pomoci cítí osamocen a vykořeněn. Což vedlo k masovému nárůstu sociálních problémů. Jednou z nabízejících alternativ řešení byl rodící se socialismus a sociální utopismus. Další pak byla snaha o vytvoření charitativní a spolkové péče. Nejznámějším představitelem tohoto proudu byl anglický politik a sociální reformátor **Robert Owen** (1771 – 1858). Vycházel z přesvědčení, že každý člověk je produktem prostředí, ve kterém žije, proto se pokoušel změnit pracovní a životní podmínky dělníků k lepšímu.

Také v Itálii můžeme najít příklady sociálně pedagogické činnosti a to zejména v práci italského kněze **Dona Bosca** (1815 – 1888). V tomto období se ke slovu dostával preventivní výchovný systém, který odpovídal potřebám doby. Pokrokoví pedagogové zastávali názor, že je lépe negativním jevům předcházet. I Boscova prevence měla dvě stránky: omezující i motivující. Ve svém preventivním programu uplatňoval jak důvěru, tak ostražitost. Snažil se mladé lidi vymanit z prostředí, které by pro ně znamenalo mravní ohrožení a zároveň jim pomáhal se seberealizací, která by odpovídala jejich potřebám.³³

Zatímco snahy západoevropské sociálně pedagogické práce se zaměřovaly především na problematiku dětí a mládeže z chudých poměrů, ruská sociální práce se orientovala zejména na výchovu obrovských mas venkovského lidu. Vzděláváním chudých venkovských vrstev se snažili bojovat proti zaostalosti a negramotnosti. Neopomínali ale ani rodinnou výchovu a péči o malé děti. Jedním z představitelů ruské sociální pedagogiky byl **Vissarion Grigorjevič Bělinský** (1811 – 1848).

1.3.2 Představitelé teoretického proudu v sociální pedagogice

„Teoretický proud sociální pedagogiky dal novému oboru vědeckého zájmu zázemí v argumentech spojujících výchovu a společnost a popisujících společenské cíle a obsahy výchovy. Důkladné myšlenkové zpracování filosofických, sociologických a pedagogických pohledů na člověka a společnost pomohlo vysvětlit podstatu výchovy a vyzbrojilo sociální pedagogiku pro střety s odlišnými náhledy na podstatu výchovy.“³⁴

³³ Procházka, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. S. 45.

³⁴ Procházka, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. S. 38.

Za zakladatele sociální pedagogiky jako teoretické vědy je považován německý filosof a pedagog **Paul Natorp** (1854 – 1924). Výchovu považoval za společensky determinovanou a všemocnou. Věřil, že prostřednictvím výchovy se člověk zdokonaluje a zušlechťuje a tím se stává schopným začlenit se do společnosti. Sociální výchova, by se proto neměla zaměřovat pouze na formování morálního vědomí jednotlivců, ale zároveň by měla vytvářet předpoklady, proto aby se takový člověk stal vzorem pro ostatní. Dalším představitelem teoretické sociální pedagogiky v Německu byl **Herman Nohl** (1879 – 1960). Podle něj je výchova tím, co tvoří kulturní historii národa. I on považoval základní vzdělání pro všechny děti ze všech společenských vrstev bez rozdílu.

Další země, ve které má sociální pedagogika pevné kořeny je Polsko. Zde je jednu z nejvýznamnějších osobností považována **Helena Radlińská** (1879 – 1954). Její specializací byla problematika vlivu sociálního prostředí na proces a výsledky výchovy. Nezamýšlela se ovšem věnovat pouze teorii. Výsledky vlivu prostředí hodlala hodnotit a ověřovat v praxi a poznatky poté aplikovat v osvětové práci. Právě osvěta měla být způsobem, který by pomohl Polsku vymanit se ze zaostalosti. Dalším představitelem polské sociální pedagogiky byl **Ryszard Wroczyński** (1909 – 1978), který se zabýval podmínkami výchovného prostředí a možnostmi ovlivňovat či eliminovat negativní vlivy sociálního prostředí. Zvláštní pozornost věnoval mimoškolní výchově. A neměli bychom opomenout ani **Alexandera Kamińského** (1903 – 1978), jehož oblastí, které se věnoval, byly funkce sociální pedagogiky a problematika využívání volného času.³⁵

Počátky české sociální pedagogiky bývají spojovány se jménem **Gustava Adolfa Lindnera** (1828 – 1887), který patřil k našim největším představitelům pedagogiky. Napsal celou řadu prací z filosofie, pedagogiky a sociální psychologie. Ve svém díle, které může být považováno za základ teoretické koncepce české sociální pedagogiky „Paedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním“, které vyšlo až po jeho smrti, použil termín sociální pedagogika a rozvíjel v něm své názory na sociální funkce výchovy. Pod vlivem sociologické literatury a Darwinova evolucionismu začal výchovu chápat širěji. Usuzoval, že výchovu jedince ovlivňují sociální i přírodní podmínky. Tyto působí nepřetržitě a jsou všudypřítomné. Velkou důležitost přisuzoval vlivům rodinného prostředí. Lindner věřil, že vychovatel, pokud porozumí těmto podmínkám, které výchovu ovlivňují, je může využít k výchovnému působení na jedince. „*Výchova v užším smyslu slova nedokáže ničeho, pokud jest odtržena od přírody a společnosti – výchova jest všemohoucí, pokud dovede zmocniti se obou, stanouc se výchovou v širším smyslu.*“³⁶ „Lindner jasně vyzvedal společenské poslání výchovy, jehož cílem je výchova „člověka“, tedy člověka

³⁵ Procházka, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. S. 47 – 51.

³⁶ Cach, J.; K. Dvořák. *G. A. Lindner a jeho odkaz dnešku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. S. 135.

připraveného pro život společenský, nikoliv jenom pro konkrétní povolání, pro určitou profesionální roli.“³⁷ Výchovu v širším smyslu považoval Lindner za skutečnou výchovu k člověčenství. Jejím cílem bylo vytvoření základů a schopností, důležitých pro kultivovaný rozvoj a získání vzdělanosti. Hlavním účelem sociální pedagogiky je tedy výchova občana, vypěstování jeho morálního charakteru. Pochopení sociální povahy výchovy je pak způsobem k dalšímu rozvoji společnosti. Sociální pedagogika jako teoretická věda byla zatím jen na začátku. G. A. Lindner neměl příliš následovníků. K sociálním aspektům výchovy a vývoje osobnosti významně přispěl profesor sociologie na brněnské univerzitě **Arnošt Inocenc Bláha** (1879 – 1960). Problematiku prostředí a jeho vliv na rozvoj osobnosti rozpracoval ve své publikaci „Sociologie dětství“. Za předmět sociální pedagogiky považoval výzkum vlivu společenského prostředí na jedince s tím, že výchova má v praxi eliminovat negativní vlivy a organizovat prostředí tak, aby působilo co nejpříznivěji. Za sociální považoval celou pedagogiku, protože celá výchova i její cíle jsou společenské. Myšlenky sociální pedagogiky se objevily i v dílech významného filosofa a sociologa **Tomáše Garrigua Masaryka** (1850 – 1937). Vzdělání a výchovu, především mravní považoval za velmi důležitou pro emancipaci malého národa. Hledal souvislost mezi respektem k individualitě jedince a socializačními cíli výchovy.

³⁷ Kraus, B. *K vývoji české sociální pedagogiky*. Pedagogika LVII. 2007. S. 132. [on-line] .[Cit.2015-02-15]. Dostupné z file:///C:/Users/home-pc/Downloads/P_2007_2_04_K_v%C3%BDvoji_132_144%20(4).pdf

2 NÁRODNÍ OBROZENÍ

Období národního obrození je jedním z těch úseků našich národních dějin, o nichž byl český národ vždy podrobně informován. Vzbuzovalo vždy velkou pozornost a nebývalý zájem. Je to přirozené, protože se jedná v podstatě o pozitivní a radostné období naší minulosti, během níž byly položeny základy novodobého života českého národa. Literární tvorba a vědecké práce obrozenecké doby jsou i v současnosti blízké našemu společenskému a národnímu vědomí. Vše, co je známé o českém národním obrození, bylo českou společností přijímáno vždy se zájmem. Byli to především čeští spisovatelé, kteří ve svých historických spisech s tematikou českého národního obrození tvořili poznání a hodnocení obrozenecké doby v myšlenkách české veřejnosti. Zájem o národní obrození byl u nás kromě rozumového i citový. Emotivním prožitkům, které byly spjaty s poznáváním českého národního obrození, pomáhalo i určité idealizování té doby a lidí. Zároveň byli národní buditelé heroizováni jako tvůrci znovuzrozeného národa. Samozřejmě ne neprávem, ti, kteří stáli na počátku českého národního obrození, nemohli počítat s nadějí na úspěch svého počínání. Právem je oslavujeme pro obrovský význam jejich buditelské práce plné lásky k vlasti, k národu, plné obětavosti a nezištnosti.³⁸

2.1 Počátky, příčiny a charakteristika národního obrození

České národní obrození je pojem, který označuje proces, jenž probíhal v českých zemích, které tehdy byly součástí rakousko-uherské monarchie, zhruba asi od poslední třetiny 18. století do roku 1848. Zásadním úkolem jeho hlavních představitelů bylo opět vrátit český jazyk na úroveň jazyka vzdělanců a vést české obyvatelstvo k národní uvědomělosti. Bylo to období „*obrody moderního českého národa a jeho kultury, projevující se zejména rozvojem a tříbením českého jazyka a literatury.*“³⁹ Ovšem tento proces nebyl specifickým pouze v českých zemích, české národní obrození bylo jen jedním z mnoha hnutí v Evropě a vykazuje s nimi společné rysy. Bezprostřední kořeny obrození můžeme nalézt v hospodářských, demografických, kulturních a politických změnách, které se udály v habsburské monarchii ve druhé polovině 18. století. Dílem vděčí za svůj vznik i vlivu osvícenství a reformnímu programu osvícenského absolutismu.⁴⁰ České národní obrození probíhalo souběžně s procesem přeměny feudálního společenství v občanskou společnost.

Národní obrození mělo pro český národ velký význam. 17 a 18. století českých dějin bylo dobou hlubokého úpadku a ponížení českého národa, které bylo důsledkem porážky na Bílé hoře. „*Český*

³⁸ Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 5 – 6.

³⁹ Agnew, H. *Češi a země Koruny české*. Praha: Academia, 2008. S. 153.

⁴⁰ Agnew, H. *Češi a země Koruny české*. Praha: Academia, 2008. S. 153.

stát se po Bílé hoře rychle dostal na periferii Evropy. Hořce zaplatil téměř stoletým civilizačním zpožděním za Evropou a také ztrátou větší části své korunní země Slezsko jako daň za nevyhnutelnou porážku Vídně ve válkách uprostřed 18. století. Bylo zřejmé, že jeho návrat do Evropy nebude jednoduchý.⁴¹ V této bitvě však neztvrdila nad českými zeměmi pouze habsburská monarchie, ale i katolická církev. Nekatolickým příslušníkům privilegovaných stavů dovozovaly pobělohorské zákony, které regulovaly náboženské poměry, vystěhovat se ze země. Násilné katolizaci byl vystaven zejména pracující lid. Bylo přirozené, že se feudální vykořisťovatelé nechtěli nechat připravit o zdroj svého bezpracného života, který představovala práce poddaných. Na počátku 18. Století dosáhla protireformace v českých zemích vrcholu. Ovšem rozpad robotně nevolnického systému, rozvoj kapitalistických vztahů a rozmach centralistického absolutismu v 18. století přinášely s sebou nutnost reformních úprav i pobělohorského katolicismu. Fanatická netolerance katolické církve vůči všemu nekatolickému se stala brzdou rozvoje hospodářského i společenského života. Užitečnou ideologickou oporou pro realizování reformních zásahů absolutistického státu do postavení a života protireformační katolické církve představovaly opoziční proudy, které se v 17. a 18. století objevily uvnitř samotné katolické církve. Jejich zrodem byly hospodářsky vyspělejší země a do českých zemí se dostaly především proto, že hluboké rozpory a protiklady společenskopolitického systému vytvářely příznivou půdu pro jejich přijetí a praktickou aplikaci v domácích podmínkách. Ovšem skutečnou ideologickou silou při přetváření pozdně feudálního systému se stalo až osvícenství.⁴²

Osvícenství, které vyjadřovalo již třídní zájmy vznikající a prosperující buržoazie ve vyspělejších zemích Evropy, začalo nacházet od čtyřicátých let půdu i na území habsburské monarchie včetně českých zemí. Dokonce se mu dostávalo stále větší podpory vlády a dokonce i panovnice Marie Terezie (1740 – 1780). Jak se potvrdilo, neustálé válečné konflikty Rakouska-Uherska způsobily, že země značně zaostala za pokrokem jiných evropských zemí. „*Na venkově byl obrovský nedostatek pracovních sil. Hospodářská obnova země závisela na světských i církevních velkostatecích, a proto muselo dojít spolu s rychlým přechodem k tělesnému poddanství, k nevolnictví, ke zvyšování robotních povinností poddaných. Poměry poddaných na venkově, zejména na církevních panstvích, byly tak tristní, že cizincům připomínaly dokonce otroctví.*“⁴³ Pokud se monarchie nechtěla vzdát svého velmocenského postavení v Evropě, muselo chtít nechtě reformovat svůj zastaralý hospodářsko-společenský režim. To ovšem mohly splnit až reformy, dotýkající se materiálních a sociálních podmínek života milionu nevolníků. Rozhodujícím

⁴¹ Haubelt, J. *České osvícenství*. Praha: Rodiče s.r.o., 2004. S. 14.

⁴² Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 78.

⁴³ Haubelt, J. *České osvícenství*. Praha: Rodiče s.r.o., 2004. S. 24.

mezí v pronikání a sílení osvícenské ideologie v našich zemích jsou léta sedmdesátá a zvláště pak osmdesátá. Bylo to období velmi radikálních reforem téměř všech složek a oblastí života. Bylo zcela přirozené, že tento mimořádně rychlý a průbojný pohyb v životních poměrech se odráží jak ve filosofické, tak vědecké a kulturní reflexi. Osvícenské názory a myšlenky pomáhaly při praktickém řešení složitých otázek i při jejich obhajobě, popularizaci a propagaci mezi jednotlivými vrstvami tehdejší společnosti.⁴⁴

Vůdčí osobností reformní aktivity osvícenského absolutismu v zemích habsburské říše byl především nizozemský učenec **Gerhard van Swieten** (1700 – 1772), který byl v roce 1745 povolán do Vídně jako osobní lékař Marie Terezie. V úzké spolupráci s panovnicí inspiroval celou řadu změn a reforem, z nichž většina daleko přesahovala rámec jeho profese. Byl v doslovném slova smyslu rádcem pro napravování bolesti a uzdravování tehdejšího světa. Druhým ne méně významným mužem a vlastním tvůrcem administrativních a dalších reforem byl hrabě **Friedrich Wilhelm Haugwitz** (1702 – 1765). Ve službách habsburské monarchie modernizoval a reorganizoval správu v oblastech Slezska, které nenáležely Prusku. Jeho zásady v oblasti státní správy a státních financí pak byly uplatněny v celé neuherské části říše⁴⁵.

Od sedmdesátých let 18. století se objevila celá záplava návrhů, memorand a rozprav, ve kterých byly kritizovány stávající poměry. Vyznačovaly se tvrdostí a otevřeností a byly spjaty s předkládáním požadavků na nápravu poměrů a nastiňovaly i konkrétní reformní projekty. Všechny oblasti života byly podrobovány kritice zdravého rozumu a souzeny v souvislosti s myšlenkami osvícenství. Významnou osobou v rozvoji osvícenského myšlení v monarchii se stal Josef II., který se po smrti svého otce stal spoluvládcem Marie Terezie. Na uskutečnění svých nejradikálnějších reforem musel ovšem čekat až do matčiny smrti roku 1780. Situace v monarchii, která byla složená z různých územních komplexů s rozdílným státním právem, historickým vývojem, tradicemi a jazyky, byla velmi složitá. Osvícenská ideologie, zrozená právě z rozdílných zájmů zmíněných dílčích území, byla značně rozdílná. V českých zemích se vytvořila specifická situace, kdy čeští osvícenci byli z rozporu s některými důležitými názory osvícenců z Vídně, zvláště pokud se jednalo o absolutistický centralismus a řešení národnostní otázky (cestou germanizace).⁴⁶

Vznikaly nové orgány státní moci, které měly zajišťovat a prosazovat záměry státní politiky. To se týkalo zejména dědičných zemí českých a rakouských. Politické a finanční záležitosti v českých a rakouských zemích spravoval nově zřízený úřad, nejvyšší soudní instancí pak byl společný

⁴⁴ Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 80 – 83.

⁴⁵ Urban, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2000. S. 150.

⁴⁶ Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 83 – 85.

Nejvyšší soudní dvůr ve Vídni. Od dob třicetileté války byla česká dvorská kancelář byla ve Vídni a její zrušení znamenalo, že vláda z Vídně bude jednotná. Byl tak učiněn důležitý krok k centralizaci vládní a výkonné moci a podstatně oslabena státně politická individualita českých zemí.⁴⁷

Sedmdesátá léta 18. století se stala rozhodujícím počátkem nástupu osvícenství i v Praze. Osvícenská aktivita se nejprve rozvinula na poli vědy, literatury a publicistiky, i když ani v Praze nechyběly osvícenské projekty a kritické analýzy praktičtějších stránek života, jako byla oblast ekonomiky, práva, správy, medicíny a jiných. Osvícenství vždy vycházelo z potřeb lidského života a do života se opět vracelo. Osvícenci vždy sami usilovali o syntetický, encyklopedický pohled na vědu a kulturu vůbec. Většina z nich byli velmi vzdělaní učenci, ovládající několik cizích jazyků a obdivuhodně se orientující v zahraniční vědě a kultuře.⁴⁸

V 18. století se začaly stále častěji ozývat názory, že se blíží konec kdysi tak slavného českého národa. Pesimistické tvrzení o neblahém osudu českého národa bylo založeno na dobovém pojetí, vždyť to byl národ, jehož povinností bylo mlčet, poslouchat a pracovat na vrchnost a při tom žít v zaostalosti a bídě jak sociální, tak duchovní. Zúžení třídního rozsahu české národnosti na venkovské lidové masy a drobné lidové vrstvy ve městech představovalo nebezpečnou deformaci organické struktury etnicky české feudální společnosti, přetrvání spojení národní kontinuity s předbělohorskou dobou a likvidaci nutných předpokladů pro budoucí národní vývoj. Tato nepříznivá situace se navíc prohlubovala právě tím, že germanizace postupně pronikala do neprivilegovaných vrstev bohatšího měšťanstva.⁴⁹

V průběhu středověku i na začátku novověku byl v českých zemích používán vedle němčiny i český jazyk. Dokonce v roce 1615 vydal český sněm nařízení, že kdo se přestěhuje do českých zemí, musí se i se svými dětmi učit česky. Zatím se však nejednalo o nacionalismus, ale o stavovsky pojímaný státní zájem, který ale postupně vedl k novodobému národnímu vědomí. Po bitvě na Bílé hoře začala do českých zemí přicházet cizí šlechta, která používala většinou němčinu. Roku 1627 bylo vydáno Obnovené zřízení zemské, které postavilo němčinu na stejnou úroveň s českým jazykem. Německý jazyk se začal uplatňovat stále více a čeština začala být pozvolna vytlačována ze státní správy, ze života vysoké společnosti, ale bohužel i z oblasti kulturní elity. Němčina se začala používat ve vědeckých a vojenských kruzích. Čeština se stala jazykem středních a nižších vrstev a ponejvíce se používala na venkově. Stále si udržovala vysokou úroveň v psaném projevu,

⁴⁷ Urban, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2000. S. 151.

⁴⁸ Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 85.

⁴⁹ Kočí, J. *Český národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 88.

zejména v dílech, která produkovali jezuité. Protože většina školství byla stále v rukou jezuitů, používala se čeština i jako vyučující jazyk na universitách a gymnáziích. Také knihy lidového čtení, kramářské písně, náboženské výchovné knihy a učebnice vycházely v českém jazyce. I přes tyto snahy docházelo k postupující germanizaci českého národa. Čeština se ztratila ze styku s vrchností i z úředního jednání, docházelo k poněmčování českých názvů obcí.

„Českému jazyku se na sklonku 18. století používalo i z praktických důvodů, totiž pro zajištění styku s prostými lidovými vrstvami, ovládajícími jen mateřštinu, prodělávali úředníci, kněží a někteří specialisté, například důstojníci a také porodní báby, příslušná jazyková školení. Na universitě se tím pádem čeština udržela například v kurzech porodnictví na lékařské fakultě, v přednáškách pastorální teologie při výchově kněží a v některých vojenských školách, například na Vojenské akademii v Novém Městě u Vídně. Pozoruhodné také je, že čeština jako vysokoškolský studijní obor hluboko do 18. století vůbec neexistovala. Začala se posléze dříve přednášet na universitě ve Vídni než v Praze. Na pražském vysokém učení vznikla samostatná stolice českého jazyka až v roce 1793 a jejím prvním profesorem se stal František Martin Pelcl.“⁵⁰ Český jazyk i historie tím získaly důležitou institucionální základnu.

Právě v období, kdy už se zdálo, že česká národnost dosáhla svého nejhlubšího úpadku, se objevily první známky její obnovy. Zárodky těchto budoucích změn vězely v hlubokých přeměnách celého tehdejšího hospodářsko-spoločenského zřízení. Nevolnický systém, který byl tehdy spojený s protireformačním útlakem se začal pomalu, ale nepřetržitě rozkládat. Lidové masy začaly stále aktivněji proti úpadku vystopovat, ale i přímo bojovat. Jejich hospodářský a sociální boj začal připravovat podmínky pro zlomení feudálních pout a tím i jejich začlenění do národně osvobozenického hnutí. Důležité bylo, že statisícové masy prostého českého lidu si uchovaly přes všechn útlak a ponížení svou mateřštinu a lásku k rodné zemi.⁵¹

První projevy obrozenecké aktivity vycházely z části české inteligence, která se hlásila k myšlenkám osvícenství. Tato část národa nacházela podporu u části české šlechty, která byla nespokojená s postupujícími projevy absolutismu a centralismu habsburské vlády. Česká šlechta se cítila ohrožená ve svých hospodářských, mocenských a politických právech. Její pokrokoví příslušníci usilovali o posílení svých stavovských práv, svého mocenského postavení vůči absolutistické vládě. Chtěli udržet svá politická práva, která jim zaručovala zemská ústava z roku 1627 i když s porovnáním s předbělohorským obdobím značně okleštěná. Absolutismus a centralismus se tak stával největším nepřítelem. Česká šlechta tak srovnávala své současné

⁵⁰ Hora-Hořejš, P. *Toulky českou minulostí, 6 díl*. Praha: Baronet&Via Facti, 1997. S. 400.

⁵¹ Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 92.

postavení v politickém životě s obdobím před Bílou horou. Proto v období počátku osvícenství měla zvláštní postavení osvícenská historická věda, která se zabývala českou minulostí. Historická tradice představovala významnou ideologickou zbraň proti útlaku a ponížení českého národa. Slavná minulost se stávala posilou a nadějí neslavné přítomnosti. Mimořádně úspěšný ohlas v šlechtické společnosti, mezi inteligencí a honoracemi měla syntetická dějepisná kniha, kterou napsal **František Martin Pelcl**. Absolvoval vysokoškolské studium v Praze a ve Vídni, osvojil si dobrou znalost cizích jazyků a stal se osvícensky založeným, všestranně vzdělaným mužem. Působil jako vychovatel v šlechtických rodinách, toto povolání mu poskytovalo dostatek volného času, aby se mohl věnovat studiu literatury a vědy. V rodinách svých svěřenců se setkával nejen s hosty z řad aristokracie, ale především i s předními učiteli a vědci. Již v roce 1774 vydal svou první historickou práci, psanou ovšem německy „Stručné dějiny Čechů od nejstarších až do dnešních časů“. Cílem knihy bylo informovat o vlasteneckých dějinách.⁵²

Stejně jako studium historie měla buditelský význam i osvícenská slavistika.⁵³ Vlastenecké projevy slavistického zaměření nebyly v našich dějinách ničím novým. Za prvního novodobého slavistu byl považován **Václav Fortunát Durych** (1735 – 1802). Pro jeho práci bylo velmi důležité, že byl od dětství rozený a vyhraněný Čech. Právě to bylo stěžejním předpokladem pro emocionální vlastenecký přízvuk a podtext jeho vědeckého díla a zároveň silnou motivací pro jeho vědecké snažení. Jeho češství se prohlubovalo s postupem českého národního obrození národního. Začal psát i obranu českého jazyka. Napsal dvě vědecká díla. První bylo spojeno s jeho pobytem v Praze, kde působil jako učitel jazyků a teologie a zařadil se do okruhu pražských učenců. Jeho první práce byla zaměřena na složitý problém staročeského a staroslověnského překladu Bible a v souvislosti s tím, se zabývala staroslověnskými památkami, mluvnicí, slovanským písmem a staroslověnským jazykem. Cílem této práce bylo vzbudit zájem o studium mateřského jazyka. Důležitou událostí v Durychově životě bylo osobní setkání s Josefem Dobrovským.⁵⁴

Josef Dobrovský (1753 – 1829) byl nejvýznamnější osobností první generace českého národního obrození. Do svých devíti let vyrůstal v poněmčené části západních Čech. Teprve poté se ocitl v ryze českém prostředí. S osvícenskými myšlenkami se poprvé setkal jako student v Praze na filosofii. Poprvé tu slyšel o nových směrech ve filosofii a přírodních vědách. Seznámil se tu se světovou literaturou. Jako většina chudých studentů se rozhodl pro studium kněžství, v roce 1772

⁵² Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 93 – 96.

⁵³ akademická disciplína, která se zabývá Slovy osídlenými zeměmi, slovanskými jazyky, literaturou a kulturou. [on-line]. [cit. 2015-02-15]. Dostupné z <http://cs.wikipedia.org/wiki/Slavistika>.

⁵⁴ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: SPN, 1983.

vstoupil do jezuitské koleje v Brně, ale v roce 1773 byl jezuitský řád zrušen a tak se Dobrovský vrátil do Prahy, aby zde bohoslovecká studia dokončil. Knězem se však nestal, lákala ho vědecká práce. Aby se mohl věnovat své zálibě v oblasti české a slovenské filologie a historie stal se vychovatelem. „*Dobrovský měl všechny znaky vědecké geniality: mimořádně schopnosti, neúplatnou kritičnost, originální myšlení, schopnost ztvárnit množství faktů v systém, a osvícenskou smělost a zásadovost. Svůj mimořádný talent osvědčil hned, jak vstoupil na vědeckou dráhu.*“⁵⁵ Dobrovský se v tomto období chystal na dráhu filologa, literárního kritika a historika. Filologie, která se zabývá českým jazykem a ostatními slovanskými jazyky, byla nejaktuálnější vědou českého národního obrození, byla to věda buditelská a národní. Její výsledky měly i bezprostřední praktický ráz, protože upevňovaly upadlý český jazyk a jeho literární normu. Teoretická bádání o českém jazyku a zákonitostech jeho vývoje se mohlo stát oporou všech těch, kteří volali po návratu k českému jazyku.⁵⁶ Josef Dobrovský ještě v budoucnost češtiny nevěřil, považoval ji za mrtvý jazyk, ale znalost tohoto jazyka byla důležitá pro jeho literárně-historická zkoumání. Vědecké práce psal latinsky nebo německy, protože jimi chtěl oslovit intelektuální elitu a hlavně štedré sponzory.⁵⁷ Jeho nejznámějším životním dílem byly německy psané „*Dějiny českého jazyka a literatury*“. V roce 1818 vydal druhou rozšířenou verzi „*Dějiny českého jazyka a starší literatury*“. Je to první moderní vědecký přehled dějin českého písemnictví a vývoje českého jazyka, jeho slovní zásoby a gramatických a stylistických forem.⁵⁸ Jeho nejslavnějším veřejným vystoupením v životě se stala jeho řeč před císařem Leopoldem II. v září 1791 na půdě Královské české společnosti nauk, kdy přednesl německy psanou obranu českého jazyka pod názvem „*O oddanosti a náklonosti slovanských národů arcidomu rakouskému*“. Právě tato řeč byla jedním z důvodů zřízení samostatné stolice jazyka českého a literatury na pražském vysokém učení. O českou verzi se postaral Karel Ignác Thám, tím se tato jazyková obrana češtiny stala dostupnou prostému venkovskému obyvatelstvu. Českou verzi otiskly Krameriusovy c. k. poštovní noviny.

2.2 Reformní hnutí v Čechách

Pro české země bylo období vlády Josefa II. jednou z nejvýznamnějších etap pozdního feudalismu. „*Celkové pojetí reformní činnosti Josefa II. bylo poznamenáno centralismem, racionalismem a hlubokým a fundamentálním utilitarismem. Jednalo se vlastně o celkovou transformaci státu*

⁵⁵ Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 101.

⁵⁶ Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 100 – 102.

⁵⁷ Vondra, R. *České země v letech 1792 – 1848*. Praha: Libri, 2013. S. 17.

⁵⁸ Vondra, R. *České země v letech 1792 – 1848*. Praha: Libri, 2013. S. 275.

*a společnosti řízenou shora.*⁵⁹ Radikální reformní změny, které nařídil, dosáhly až k nejzazší mezi, kterou ještě dovolovalo uchování podstaty feudálního společenského řádu. Krok vpřed by již znamenal nastoupit cestu k formování buržoazní společnosti. Josef II. byl asi jediným z habsburských panovníků, který měl relativně pokrokovou úlohu v dějinách monarchie, do povědomí českého lidu se zapsal kladným způsobem. Pro pokrokový charakter jeho vlády bylo důležité jeho osobní založení a charakter, ale zároveň rozhodující byl i růst kapitalistických výrobních sil a vztahů, krize nevolnického systému a dlouhodobé boje venkovského lidu. Josef II. sice pochopil tyto hluboké proměny v materiálních i duchovních podmínkách života tehdejší společnosti, ale reformy hodlal uskutečňovat bez aktivní účasti lidu, jen za pomoci poslušné byrokracie a vojska. Pro český národ byla jednou z nejvýznamnějších reformů hned ta, kterou vyhlásil již v prvním roce své vlády. 1. listopadu 1781 vyšel patent o zrušení nevolnictví v českých zemích. Zrušení těžké osobní závislosti pracujícího lidu na vrchnosti znamenalo důležitý krok pro další rozvoj kapitalismu v našich zemích. Důsledkem zrušení nevolnictví byl rozvoj zemědělství a průmyslu. Masy zproletarizovaných nevolníků se staly svobodnou pracovní silou, která byla důležitým zdrojem pracovní síly pro rozvíjející se buržoazní manufaktury a později i továrny. Životní otázka jejich dalšího rozvoje - trh práce – se mohl začít plně rozvíjet. Svobodní dělníci bez výrobních prostředků museli začít nabízet a prodávat svou pracovní sílu. Od této doby začala vznikat a rozvíjet se nová společenská vrstva, která dosud u nás nikdy neexistovala, novodobý proletariát. Zrušení nevolnictví působilo kladně i na rozvoj českého národního hnutí. České obyvatelstvo z venkova se ve větší míře stěhovalo do poněmčených měst a měnilo tak podstatně jejich národnostní charakter a složení. Patent o zrušení nevolnictví neměl být vrcholným činem Josefovy reformní politiky. S otázkou nevolnické závislosti byla spjata i otázka robotní. Bez zrušení roboty nebylo možné počítat s rozvojem zemědělství a průmyslové výroby. Radikální charakter reformní politiky vlády Josefa II. umožnil skoncovat i s touto formou feudálního vykořisťování poddaného lidu. O tomto bylo rozhodnuto vydáním patentu o tzv. reformě berní a urbaniální, který znamenal zlepšení pro většinu poddaných, snižoval jejich povinnosti a naopak zvyšoval daňové zatížení vrchnosti. Přeměna robotní povinnosti v peněžní dávky měla pokrokový charakter, protože napomáhala rozvoji výroby zboží a připravovala cestu k nástupu kapitalismu.⁶⁰

Rozpad robotně nevolnického systému se musel nutně odrazit i v oblasti ideologicko-politické, především v oblasti náboženské a církevní. Protireformační katolicismus a jeho monopolní postavení v oblasti ideologie a kultury se dostávaly do střetu s potřebami rozvíjejících

⁵⁹ Agnew, H. *Češi a země Koruny české*. Praha: Academia, 2008. S. 144.

⁶⁰ Kočí, J. *Česká národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 107 – 128.

se kapitalistických vztahů, se zájmy reformního absolutismu i se zahraniční politikou habsburské monarchie. Proto dalším cílem vlády Josefa II. byla podpora reformních osvícenských proudů, které se začaly objevovat i ve středu katolické církve a zároveň byla nucena vyřešit otázku náboženské tolerance. Náboženská tolerance by totiž přestala bránit imigraci nekatolických obyvatel ze zahraničí do českých zemí. Přitom příliv cizích odborníků a kapitalistů, kteří by byli ochotni se v Čechách usídlit, by napomohl rozvoji a zvýšení úrovně tak potřebných manufaktur. 20. října 1781 byl vydán toleranční patent, „*kteřý garantoval náboženskou toleranci obyvatelům luteránského a kalvinistického vyznání a zároveň upravoval postavení ortodoxních křesťanů*“.⁶¹ Uskutečnění náboženské tolerance znamenalo pokrokový převrat v nábožensko-kulturních poměrech habsburské monarchie. „*Cílem panovníka bylo nejen sledovat a podporovat hospodářský rozkvět výhodný pro stát, ale i prosazovat rovné podmínky pro všechny jeho poddané. Josefínský stát pohlížel na své poddané jako na obyvatele, jejichž vyznání není záležitostí státu, pokud se řádně chovají a přispívají k všeobecnému blahu habsburské monarchie.*“⁶² Oslabila dřívější monopol katolické církve. Josefínská vláda zasáhla významně do nábožensko-politických a hospodářských pozic katolické církve. Absolutistický stát nemohl strpět, aby církev zaujímala jakési nezávislé postavení na státní moci, aby byla státem ve státě. Proto vláda podstatně omezila církevní nezávislost a podřídila církev svému rozhodování, dohledu a kontrole, pokud se jednalo o hospodářské a politické aspekty církevního působení. Toleranční patent tak uzavřel období nepředstavitelného duchovního útlaku, který vyvíjela katolická církev po bělohorské porážce v našich zemích. Pro rozvoj českého národního hnutí a vzestup české literatury a kultury měl toleranční patent výjimečný význam.⁶³

Vydání tolerančního patentu, církevní reformy a aplikace některých osvícenských zásad v praktické politice se zákonitě muselo projevit i v oblasti cenzurních předpisů. Cenzura samozřejmě nebyla zrušena, ale byly přehodnoceny její zásady v duchu osvíceného absolutismu. Důsledkem zmírnění cenzury byl především okamžitý, přímo bouřlivý kvantitativní rozvoj tištěného slova. Pro rozvoj vážné literatury měla ovšem tato tisková svoboda nesmírný, historický význam. Připravila vynikající podmínky pro rozvoj české literatury soudobé, tak i rehabilitaci starého českého písemnictví. Bohužel ale svoboda tisku v takto plné podobě netrvala příliš dlouho. Pro šíření tištěného slova byl pro český národní obrození velmi důležitý i jeden z prvních propagátorů žurnalistiky u nás **Václav Matěj Kramerius** (1753 – 1808). Začal jako knihovník a kupec a posléze se stal nakladatelem a nakonec i vydavatelem českých novin. V roce 1790 založil

⁶¹ Agnew, H. *Češi a země Koruny české*. Praha: Academia, 2008. S. 144.

⁶² Agnew, H. *Češi a země Koruny české*. Praha: Academia, 2008. S. 144.

⁶³ Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 128 – 130.

své vlastní knihkupectví a nakladatelství Česká expedice. Tento podnik měl na počátku šíření vlasteneckých idejí zásadní úlohu. Kramerius si totiž uvědomoval význam českého jazyku jako komunikačního prostředku širokých lidových vrstev na venkově. Po odstranění nevolnických pout zavítali venkované mnohem častěji do sídelního města Prahy než dříve. Tereziánská reforma navíc zvýšila úroveň vzdělanosti, negramotnost začala být na ústupu a nastupující generace neměla se čtením žádné problémy. Ve svém knihkupectví prodával i vykupoval české knihy, zejména staré tisky a tzv. knihy lidového čtení. Dařilo se mu tak oslovovat široké lidové vrstvy a získávat je pro vlastenecké ideály. Prostřednictvím venkovských kupců a písmáků se tak česká literatura šířila po celém venkově. Vedle svého knihkupectví šířil vlastenecké myšlenky i prostřednictvím český tištěných novin. Již v letech 1786 – 89 byl šéfredaktorem tzv. Schonfeldských pražských novin. V červenci 1789 se Kramerius osamostatnil a začal vydávat Krameriusovy c. k. poštovské noviny, které se později noviny přejmenovaly na Krameriusovy c. k. vlastenecké.⁶⁴

Josefínská vláda, která postupovala ve své reformní činnosti absolutisticky, měla však zájem na zjištění veřejného mínění a na sledování těch sil, které se proti monarchii stavěly nepřátelsky. Proto upevňovala svůj policejní aparát, jehož úkolem bylo sledovat všechna politická a kulturní hnutí. Z hlediska absolutistického modelu vlády byly jakékoliv pokusy o organizování nepovolené činnosti nebo vůbec přílišná aktivita zcela nežádoucí.

2.3 Vznik novodobého veřejného lidového školství v českých zemích na přelomu 18. a 19. století

Rozpad robotně nevolnického a protireformačního systému, k němuž přispěl rozvoj kapitalistických vztahů, požadoval, aby bylo reformováno i školství. Počátek školských reforem spadá již do posledního desetiletí vlády Marie Terezie. Za vlády Josefa II. se v těchto reformách prostě pokračovalo bez význačných kvalitativních změn. Osvícenský stát měl samozřejmě zájem na tom, aby měl dostatek kvalifikovaných úředníků, ať již nosili vojenskou uniformu, kněžskou kutnu nebo úřednický stejnokroj. Tomuto účelu byla podřízena církevní a školská politika státu. Silné tendence podřídit církev jako hlavního a prakticky monopolního nositele kulturního a duchovního života státu a jeho dohledu se projevíly již v tereziánském období.⁶⁵

⁶⁴ Vondra, R. *České země v letech 1792 – 1848*. Praha: Libri, 2013. S. 278.

⁶⁵ Urban, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2000. S. 156.

Absolutistická vláda musela nejprve dostat školství z rukou církve a podřídit je svému rozhodování a kontrole. Prosazování absolutistické pozice státu proti církvi bylo tedy i bojem za zestátnění školství. Zásada, že školy jsou věcí státu se neuplatňovala v praxi snadno, zvláště do roku 1773, kdy důležité pozice ve školství měli obsazeny jezuité. Situaci ulehčilo až zrušení tohoto řádu v roce 1773. Zejména nedostatek financí brzdil snahu o organizaci a zřizování nových škol. Protože se i nadále předpokládalo, že pro reformní školství bude důležitá intenzivní náboženská výchova žáků a tady se škola bez duchovních nemohla vůbec obejít. Na středních i vysokých školách se pak muselo počítat s působením světských i řádových duchovních ve funkci učitelů ve většině předmětů a tříd. Dosavadní monopol na vzdělávání a vědu, který církev měla, vedl k tomu, že počet světských učitelů byl nedostatečný. Navíc byli světští učitelé větším zatížením pro státní pokladnu než ti z řad duchovních, kterým existenci zabezpečovala církev. Zvýšené požadavky, které kladla na pracovníky řada nových, kapitalisticky se rozvíjejících oborů, potřeba nových kádrů ve státní a veřejné správě a obecná potřeba zvýšeného vzdělání obyvatelstva si vynutily i nutné změny ve vyučovací a vychovatelské náplni škol a v jejich didaktických metodách. Školská výchova a vzdělávání měly být zbaveny abstraktnosti a samoučelnosti. Nové osnovy vyžadovaly, aby vyučování bylo co nejvíce zaměřeno na praktickou činnost. Podporováno bylo vyučování ručním pracím. Na středních a vysokých školách se rozšířila výuka matematiky a přírodních věd.⁶⁶

Po zrušení jezuitského řádu byl do Vídně povolán učený augustinián a výborný pedagog **Johann Ignác Felbiger** (1724 – 1788), aby navrhl a organizoval reformu celé školské soustavy. Návrh byl hotov v roce 1774 a poprvé v dějinách byla zavedena povinná školní docházka pro děti od šesti do dvanácti let v tzv. triviálních školách, ve kterých se děti měly učit čtení, psaní a počty. Ve městech měly být zakládány hlavní školy a v zemských hlavních městech normální, tzv. vzorové školy. V následujícím roce bylo reformováno gymnaziální a universitní školství. Celý systém vzdělání byl sjednocen, obecněji byl materiálně a odborně stanoven statut učitele, byly vypracovány rámcové osnovy, studijní programy, vydávány odpovídající příručky a učební pomůcky.⁶⁷

Školská reforma zdůrazňovala výrazný třídní charakter celé školské soustavy. K jednotlivým společenským vrstvám byly přiřazeny jednotlivé stupně škol. Sociální bariéry při získávání vzdělání byly zcela zřejmé. Střední a vysoké školy měly být přístupné výhradně pro děti, respektive syny, ze zámožných, ze šlechtických či dobrých rodin. Byl snížen počet gymnázií a studium na střední škole se změnilo v nákladnou záležitost, těžko dostupnou i pro střední vrstvy. Třídní diskriminace ve školství nepolevila ani během následujících desetiletích období národního obrození. Například

⁶⁶ Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 138 – 139.

⁶⁷ Urban, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Aleš Skřivan, ml. 2000. S. 156.

nařízení z roku 1805 znělo: „*Děti navštěvující obecné či triviální školy náležejí i v městech, na vesnicích oněm třídám společnosti lidské, které si téměř všechno své živobytí opatřují námahou svých fyzických sil. Poněvadž za hlavní vadu vzdělání lidového pokládáme, myslí-li se, že každé vrstvě lidové bez rozdílu přiměřeno jest všecko, co jest hodno vědění, poněvadž také neschvalujeme, když i při souměrném vývoji všech sil duševních nehledí se k životním potřebám těch společenských vrstev, které se vyučováním vzdělávají, chceme, by školou obecnou otevírala se arcí jednotlivci s vynikajícími schopnostmi duševními cesta k vyššímu vzdělání, avšak jádro žactva nabývej ve školách těch toliko pojmů, které potřebuje, aby se při práci životní nemátlo, aby s osudem svým bylo spokojeno a aby všecken jeho myšlenkový obor přestával na zachování mravouky, na opatrném a příčinlivém konání povinností v rodině a obci.*“⁶⁸ Monarchie neměla zájem o nadbytečné vzdělání svých poddaných, naopak měla z něho strach, protože jen hloupi a nevzdělaní poddaní budou zárukou klidu a pořádku.

Vláda po studentech vyžadovala zejména pracovitost a poslušnost, učitelé se měli výhradně řídit předepsanými učebnicemi. Vývoj pedagogických metod zaostával. Přesto se povinnost školní docházky přinejmenším na základní stupeň rozšířila kolem roku 1815 do všech oblastí a mezi většinu obyvatelstva českých zemí. Ve školách se vyučovalo německy, čeština se jako vyučující jazyk používala pouze na základních školách, pouze v česky mluvících regionech, ale i zde měli učitelé povinnost několik hodin týdně vyučovat německému jazyku. Tzv. hlavní školy ve městech dávaly přednost němčině jako vyučujícímu jazyku. Ovládnutí němčiny bylo jedním ze základních předpokladů dalšího studia.⁶⁹

Ani postavení učitelů v habsburské monarchii nebylo valné. Při normálních školách v Praze byly zřízeny učitelské přípravky, tzv. preparandie. Absolvent tříměsíčního kursu se mohl stát učitelským pomocníkem na vesnické škole a po absolvování šestiměsíčního kurzu získal již kvalifikaci pro městskou školu. Úroveň učitelů byla ještě dlouhou dobu nízká. Vliv na to měly i materiální podmínky, které učitelům jejich povolání dávalo. Učitel základní školy musel být zároveň i kantorem na kůru. Hrál na varhany, zpíval a organizoval kostelní zpěv a hudbu. Kantorská služba, kterou vykonával, byla často hodnocena jako důležitější než jeho učitelské povolání. V každém případě však byla větším finančním zabezpečením.⁷⁰

„Hudební provoz v naší zemi byl tehdy neobyčejně intenzivní. Protože ještě neexistovaly žádné technické záznamy a reprodukce zvuku, obklopovala lidi výhradně hudba živá. Trvalá poptávka

⁶⁸ Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 140.

⁶⁹ Agnew, H. *Češi a země Koruny české*. Praha: Academia, 2008. S. 167.

⁷⁰ Kočí, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. S. 141.

*po zpěvácích a hráčích na hudební nástroje ovlivňovala školní výuku jak na partikulárních a ostatních nižších školách, tak i na vysokém učení. Nikdy před tím a už nikdy potom se u nás výchově k hudbě nevěnovala taková péče jako v období mezi 16. a 18. stoletím.*⁷¹

Typický český kantor hrál na housle, varhany, dechy, komponoval, dirigoval, nacvičoval, učil hudbě a vychovával malé zpěváky a muzikanty. Muzika ho z části živila, předem se počítalo, že bude varhaníkem i regenschorim, zvoníkem, šumařem i sbormistrem. Kantor, zvláště vesnický, byl základním a typickým prvkem v příběhu české muzikálnosti. U něho začínala výchova národa k vysoké hudební kultuře.⁷²

Mnozí učitelé-kantoři si přilepšovali i provozováním nějakého řemesla nebo drobným obchodním podnikáním. Učitelé neměli nárok na penzi a tak často museli učit až do smrti. Mohli si sice brát pomocníka, ale toho museli hradit ze svých prostředků. Přes všechnu bídu a obtíže bylo mezi venkovskými učiteli mnoho ideálních, nadšených lidí, kteří dobře vedli jim svěřenou mládež a navíc ji vedli k národnímu a vlasteneckému uvědomění.

2.4 Vlastenečtí učitelé v době obrozenecké a poobrozenecké

Období od konce 18. století do poloviny 19. století je pro českou národní kulturu významné jako doba národního obrození. Typické je pro ni vlastenecké úsilí pokrokových učitelů, kteří se snažili o vymanění z hmotné i morální závislosti na církvi, obci i vrchnosti. Úsilím obrozeneckých učitelů bylo osvobození prostého lidu od klerikálního tmářství, od národního a sociálního útlaku a pomoci mu rozvíjet národní jazyk. Do vyučování zařazovali takové předměty jako byl dějepis se zeměpisem, přírodopis, zdravotěda a zpěv. Zároveň využívali všech způsobů k uplatnění českého jazyka jako vyučujícího a snažili se odstraňovat hospodářskou zaostalost českého venkova. Vzhledem k tomu, že mnoho z nich se cílevědomě sebevzdělávalo, stali se z nich postupem času uvědomělí buditelé národa. Velkým vzorem pro ně byl Jan Amos Komenský, jehož spisy byly vydávány od první poloviny 19. století.

Mezi nejvýznamnější představitele pokrokových vlasteneckých učitelů patří **Jan Jakub Ryba** (1765 – 1815). Jako učitel farní školy se snažil zavádět nové vyučovací předměty a hry. Spolupracoval s okolními školami. Zřídil nedělní opakovací školu a školní knihovnu, věnoval se i práci s dospělými. Ve své rozsáhlé skladatelské práci se věnoval i lidové melodice v pastorelách,

⁷¹ Hora-Hořejš, P. *Toulky českou minulostí, 6. díl*. Praha: Baronet&Via Facti, 1997. S. 21.

⁷² Hora-Hořejš, P. *Toulky českou minulostí, 6. díl*. Praha: Baronet&Via Facti, 1997. S. 21 – 22.

koledách a mších. Rozpracoval českou hudební terminologii a o hudbě psal česky. Ve své pedagogické činnosti kladl velký důraz na mravní výchovu a podle vzoru J. J. Rousseaua oceňoval výchovu citovou a estetickou. Pro své vysoké vzdělání, mravní hodnoty a hrdé sebevědomí vlasteneckého českého učitele byl Ryba stíhán světskou, i církevní vrchností a dohnán k tragickému zakončení života.⁷³

Podobnou úlohu zastával i vynikající metodik hudební výchovy **Jan Nepomuk Josef Filecík** (1785 – 1837), učitel v Chrasti u Chrudimě, spisovatel, štěpař a včelař, autor mnoha metodických spisů. Jako jeden z našich prvních učitelů se snažil o stanovení základního učiva, přibližoval svým kolegům nové metody, které by povzbuzovaly aktivitu žáků během vyučování i během mimoškolní činnosti. Také on se snažil zavádět do vyučování nové předměty a psal metodické příručky pro učitele. Mimo školu se věnoval provozování hudby a vzdělávání rolníků, které učil lepšímu hospodaření.⁷⁴

Mezi vlastenecké učitele patřili i bratři **Josef Množislav Bačkora** (1803 – 1876), který vystupoval proti pokryteckému filantropismu buržoazie a proti poněmčování žactva na školách a **Štěpán Bačkora** (1813 – 1887), který začal od roku 1840 pořádat pro přední vlastenecké učitele soukromé učitelské porady, které se staly základem pro zřízení Budečské knihovny. Literárně byl velmi plodný. Psal učebnice pro školy, spolu s bratrem redigoval učitelské noviny. Mezi jeho nejznámější dílo patří spis *Listové*, ve kterém se zabýval problematikou vyučování na venkovských školách.⁷⁵

Prostřednictvím německé filosofie a osvícenství, které ovlivňovalo náš kulturní život v období národního obrození, se stále prohluboval německý vliv. Tehdejší společnost podlehla módní vlně němčiny, kdy ve vyšších kruzích bylo používání českého jazyka považováno za něco nevhodného. **Josef Jungmann** (1773 – 1847) patřil do tzv. druhé jungmannovské generace, která navazovala na první osvícenskou. Dal této skupině obrozenců bojovný národní program. Opřel jej o představu vzkříšení národa, jeho sebevědomí i kultury obnovou jazyka jako základního definičního znaku národního společenství. Tak se kult jazyka stal pilířem českého nacionalismu. Výkony i elán, s nimiž se jungmannovská generace pustila do díla, byly obdivuhodné. Tím spíš, že za nimi zprvu stálo úsilí pouhé hrstky několika desítek vlastenců. Protože se agitace národních buditelů ve prospěch jazykového a etnického češství odehrávala v době metternichovského dusna, měly zápasy jungmannovské generace zatím nepolitický ráz a omezovaly se v podstatě na kulturní sféru. Zápolilo se o každý český nápis či text na úředních listinách, o vydání české knihy, o zřízení české

⁷³ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 200 – 201.

⁷⁴ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 201

⁷⁵ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 201 – 202.

školy či scény. Jako vědec se Jungmann prezentoval třemi díly. Pětidílným „Slovníkem česko-německým“ a pak „Slovesností“, která sloužila jako průkopnická učebnice, když byla čeština zavedena do škol jako učební předmět. Třetím dílem byla „Historie literatury české“. ⁷⁶ Ve svém spise „O jazyku českém“ vytýkal Čechům jejich nezáměr o národní jazyk. Požadoval zavedení českého jazyka do škol a úřadů. V roce 1844 žádal i zřízení české university. Právo národa na školu odvozoval z přirozených práv samotného lidu. Jungmann byl velmi pracovitý muž. Čile se účastnil publicistického dění, stál při zrodu matice české v roce 1831, při vzniku řady odborných časopisů. Se svým vynikajícím organizačním talentem kolem sebe shromáždil řadu spisovatelů, básníků a vědců, kteří pak svým dílem převedli české obrozenecké hnutí od jeho defenzivní a k minulosti obrácené fáze k fázi ofenzivní, která hleděla do budoucnosti.

V čele snah zreformovat tehdejší školství stál **Bernard Bolzano** (1781 – 1848), pokrokový kněz italsko-německého původu, filosof a matematik, který se zasloužil o to, že se v Čechách i v době policejního útlaku udržely humanitně osvícenské ideje. Otázky výchovy a vzdělávání viděl vždy v souvislosti se sociálním hlediskem. Vždy se považoval za opravdového Čecha ve smyslu zemského vlastenectví. Již tehdy prosazoval pokrokovou myšlenku univerzálního jazyka pro vzájemné porozumění mezi různými národy. Pro naše národní buditele se stal svými názory i svou činností vůdčím vzorem. Vyznával sice katolické náboženství, ale pro svůj tolerantní postoj k ostatním, byl perzekuován a byl donucen vzdát se svého postavení. „*Půda začala Bolzanovi hořet pod nohama po studentských nepokojích v roce 1818, kdy byl shodou okolností právě děkanem filosofické fakulty. Rakouské úřady ho obvinily, že svými myšlenkami radikalizuje mládež. Jeden z císařových strážců pořádku, panovníkův osobní lékař dr. Stiff, činnost Bolzanovu sledoval jak pod drobnohledem a sepisoval pro svého pána udavačská hlášení: „V Bolzanových kázáních jsou místa, která se zjevně nesnášejí s duchem křesťansko-katolické nauky a která se nejméně mohou hodit pro akademickou univerzitní mládež, již byla přednášena“ ...*“⁷⁷ Před ještě přísnějšími postihy ho ochránilo přátelství s Dobrovským. „*Napsal nikoli panovníkovi, ale jeho neblaze proslulému zpovědníkovi Frintovi. Bude-li Bolzanovo pronásledování pokračovat, předloží Dobrovský evropské veřejnosti nejen doklady o učencově čistém charakteru, nýbrž odhalí v plné nahotě i Frintovy nízké pikle a ukáže škody, které jimi způsobil církvi on.*“⁷⁸ V době svého nuceného odpočinku zřídil v Těchobuzi u Pacova nedělní školu pokračovací pro dívky, na které i sám vyučoval. Samozřejmě i on byl přívržencem myšlenky přístupnosti vzdělání pro široké masy, neboť jen dobrá výchova a vzdělání jsou zárukou lepší budoucnosti pro vzdělanou a prosociální společnost. Ve svých

⁷⁶ Hora-Hořejš, P. *Toulky českou minulostí, 6. díl*. Praha: Baronet&Via Facti, 1997. S. 57.

⁷⁷ Hora-Hořejš, P. *Toulky českou minulostí, 6. díl*. Praha: Baronet&Via Facti, 1997. S. 99 – 100.

⁷⁸ Hora-Hořejš, P. *Toulky českou minulostí, 6. díl*. Praha: Baronet&Via Facti, 1997. S. 100.

sociálně utopických spisech nastiňuje obraz správně vedeného školství, kdy podporuje i vzdělávání dívek a revolučně navrhuje i sexuální výchovu tehdejší mládeže. V duchu národní rovnoprávnosti vyžaduje používání obou stěžejních jazyků, češtiny i němčiny, na školách na základě priority mateřštiny.

O zlepšení našeho obrozeneckého školství se velkou měrou zasloužil i **Josef Franta Šumavský** (1796 – 1857). Působil jako profesor češtiny a jeho hlavním záměrem bylo odstranění němčiny jako vyučovacího jazyka ze škol. Podílel se na pedagogické a literární práci spolu s ostatními vlastenci. I jeho zásluhou se začal používat modernější pravopis českého jazyka. Spolu s J. Jungmannem se významně podílel na tvorbě německo-českých jazykových učebnic a slovníků.⁷⁹

Hlavní oblastí, ve které národní buditelé působili, bylo zejména zlepšování poměrů ve školství, neboť si uvědomovali, že jen vzdělaný národ má šanci na výhru v boji o národní identitu. Přesto ale nezanedbávali ani další oblasti, ve kterých mohli působit osvětou na národní uvědomění, kulturní příslušnost a na způsob života obyčejných lidí. Nepodceňovali ani předškolní výchovu. Již v třicátých letech 19. století bylo založeno několik ústavů pro předškolní děti, tzv. opatrovny pro děti pracujících matek (u nás se tento název příliš neujal). Jedním z těch, kteří se vzděláváním předškolních dětí zabýval, byl i **Jan Vlastimír Svoboda** (1800 – 1844). Proslul zejména svým spisem „Školka, čili prvopočáteční, praktické, názorné, všestranné vyučování malých dítek k věcnému vybroušení rozumu a ušlechtnění srdce s navedením ke čtení, počítání, kreslení pro učitele, pěstouny a rodiče.“ Požadavky dovedně „*adaptoval na české poměry tím, že přihlédl k potřebám předškolní výchovy a elementární výuky v podmínkách výchovné praxe domácích výchovných zařízení. Měl v úmyslu vytvořit úplný systém všestranné výchovy dítěte od jeho nejútlejšího věku, a to na základě spojení výchovy rozumové s výchovou tělesnou, morální a estetickou. Stal se tak předním praktickým učitelem a později i uznávaným pedagogickým teoretikem veřejné předškolní výchovy v 19. století u nás.*“⁸⁰ Vydal i několik příruček pro učitele, ve kterých rozpracovával metodiku předškolní výchovy a počátečního vyučování. Vycházel při tom z didaktických principů J. A. Komenského, zejména z principu všestrannosti, názornosti posloupnosti. Prioritou učitele by mělo být opravdu vychovávat, než jen pouhé naučení.⁸¹

Úsilí vlasteneckých učitelů pokračovalo i v letech okolo revolučního roku 1848, kdy v Evropě vrcholilo buržoazně demokratické a národně osvobozovací hnutí za společný pokrok a proti společenské reakci. I výchovné problémy byly řešeny v souvislosti s širší problematikou osvěty

⁷⁹ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 203.

⁸⁰ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 206.

⁸¹ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 204 – 206.

lidu. V období vrcholné krize feudálního společenského řádu, která v této době probíhala v Rakousku-Uhersku, docházelo ke kritice školského systému. Výsledkem byly návrhy na základní reformu školství, která vycházela z podmínek rozvoje české pedagogiky.

V čele reformátorů českého školství stál **Karel Slavoj Amerling** (1807 – 1884). Při svých cestách po Evropě poznal školství v různých zemích. Cílem jeho osvětové práce mezi českým lidem bylo vzdělávání národních učitelů oddaných svého lidu. Jeho velkým plánem bylo zřízení vychovatelského ústavu pro vědecké bádání a šíření vědomostí mezi lidem. V roce 1839 začala stavba ústavu nazvaného Budeč, který se měl stát jakousi lidovou univerzitou. Zde pořádal známé pražské vychovatelské porady, na kterých propagoval zásady Komenského „Didaktiky“ a sdružoval učitelstvo k společné práci. Bohužel celý podnik, zejména z finančních důvodů, ztroskotal. V červnu 1848 uveřejnil v časopise „Posel z Budče“ svůj návrh „Návrh pro národní školy, vypracovaný pro čtvrtou, totiž školskou sekci Národního výboru“. Je zaměřen na rozvíjení všech vloh dítěte prostřednictvím věcného vzdělání. Cílem výchovy již nebyl poslušný poddaný, ale vzdělaný, energický obchodník a průmyslový podnikatel, jak si žádala česká buržoazie. Tak, aby její příslušníci byli schopni zdatně konkurovat německé buržoazii. Politický aspekt Amerlingova reformního projektu byl v požadavku, aby byli žáci vychováváni v souladu s duchem ústavy. Na jeho popud je také poprvé v historii mateřské školy u nás veřejná předškolní výchova zařazena do systému školské výchovy. Amerlinga je možno považovat za zakladatele tzv. prvouky v duchu Komenského na českých obecných školách. Měl hluboké pochopení pro strádání nižších společenských vrstev. Rovněž si mohl připsat zásluhy za rozvoj o dívčí školství, do této doby naprosto opomíjeného. Jeho žačka Beata Rajska založila vzdělávací kroužek měšťanských žen a dívek, který se stal základem první vyšší dívčí školy s češtinou jako vyučujícím jazykem v Amerlingově Budči.⁸²

Nejoddanějším a jediným Amerlingovým žákem a později i jeho blízkým přítelem a obětavým šířitelem jeho pedagogicko-didaktických myšlenek byl národní učitel **Jan Dufek** (1837 – 1924). Rodák z Čechtic na Pelhřimovsku, který pocházel z rodiny prostého, avšak osvícensky smýšlejícího koláře. Dufek udržoval s Amerlingem živý písemný a osobní styk až do jeho smrti v roce 1884. Pro vynikající výsledky svého učitelského působení mohl navštívit se školním inspektorem jako jeho poradce několik škol na Pelhřimovsku, kde organizoval konzultace s učiteli okresu a na učitelských poradách je seznamoval se svými vyučovacími metodami. Začátkem 20. století vyvrcholila jeho vydavatelská činnost, která doplňovala jeho snahy o povznesení vyučování a výchovné úroveň české národní školy v podmínkách vrcholícího rakouského národnostního a sociálního útlaku. Ještě

⁸² Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 206 – 209.

v době svého působení v Pelhřimově vydal Amerlingovy „Školy denní, týdenní, měsíční a roční“. Jako své poslední významné dílo uveřejnil J. Dufek v letech 1910 – 1911 v Besedě učitelské pojednání „MUDr. K. S. Amerlinga vyučovací a vychovávací soustava“.⁸³

K významným představitelům druhé generace českého národního obrození patřil i slovenský básník **Jan Kollár** (1793 – 1852). Ačkoli byl Kollár slovenského původu, lze jej jednoznačně považovat i za českého básníka a prozaika. Čeština mu byla jednoznačně nejbližším jazykem, i když se ji doučoval vlastně sám během studií. Po dokončení lycea působil krátce jako vychovatel v Bánské Bystřici. Na cestě do Německa se zastavil v Praze, zde se poznal s Jungmannem i s dalšími českými literáty a navázal kontakty, které pak udržoval po celý život. Jeho životním dílem se stala legendární lyricko-epická skladba „Slávy dcera“. „*Aj, zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím, někdy kolébka, nyní národu mého rakev. Stůj, noho!, posvátná jsou, kamkoli kráčíš...*“⁸⁴ Sbíрка je psána perfektní češtinou a patří k pokladům českého písemnictví.⁸⁵

Mezi klíčové představitele druhé obrozenecké generace patřil také **František Ladislav Čelakovský** (1799 – 1852). Pocházel spíše ze skromnějších poměrů. Po dokončení gymnázia, se dostal do Prahy, kde studoval filosofii, ale před jejím dokončením byl ze studií vyloučen, protože u něj byl nalezen zakázaný Husův spis „Postila“. V mládí velmi obdivoval politiku carského Ruska a to se odrazilo v jeho spise „Ohlasy písní ruských“. Byl velmi plodným autorem, psal satiru, prózu, ale básnické sbírky tvořily jádro jeho tvorby. Dokázal v nich čerpat z lidové slovesnosti, jak dokazují zejména „Slovanské národní písně“. Literární tvorba ho však nemohla uživit, proto si přivydělával jako vychovatel v bohatých rodinách a jako novinář. Od roku 1834 začal pracovat jako stálý redaktor Pražských novin a jejich přílohy Česká včela. Od října 1835 začal přednášet jako pomocný profesor na katedře českého jazyka na pražské filosofické fakultě. V listopadu 1835 se dopustil chyby, že si dovolil v novinách komentovat řeč cara Mikuláše I. Přežil jen díky milosrdenství přátel. V dubnu 1838 pak získal nové místo jako knihovník rodu Kinských. Další příležitostí byl post profesora slavistiky na universitě ve Vratislavi. V roce 1839 pak vydal své nejslavnější dílo „Ohlasy písní českých“. Na konci svého života se dočkal i existenční jistoty v podobě místa řádného profesora slavistiky na Filosofické fakultě Karlo-Ferdinandovy university.⁸⁶

Další klíčovou osobností, která tvořila pojítka mezi českým a slovenským národním hnutím obrozenecké éry, byl **Pavel Josef Šafařík** (1795 – 1861). Po universitních studiích se vrátil do Bratislavy, kde se tehdy seznámil s Palackým. První jeho velkou vědeckou prací z oblasti

⁸³ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 209 – 210.

⁸⁴ Hora-Hořejš, P. *Toulky minulostí, 6. díl*. Praha: Baronet&Via Facti, 1997. S. 68.

⁸⁵ Vondra, R. *České země v letech 1792 – 1848*. Praha: Libri, 2013. S. 289 – 291.

⁸⁶ Vondra, R. *České země v letech 1792 – 1848*. Praha: Libri, 2013. S. 291 – 293.

slavistiky byla monografie „Dějiny slovanského jazyka a literatury ve všech nářečích“. Šafařík byl sice zastáncem panslavismu, ale nikdy nepatřil k nekritickým rusofilům. Vůbec největším vědeckým spisem byly „Slovanské starožitnosti“. Vylíčil v nich nejstarší dějiny slovanských národů a dokázal jejich konstitutivní roli při formování evropské kultury a civilizace. Ve spise „Slovanský národopis“ se věnoval charakteristice života slovanských národů, jejich jazyku, územnímu rozšíření, demografickým ukazatelům a politickým podmínkám, ve kterých žili. Mnoholetá náročná práce se ovšem podepsala na jeho zdraví, zcela ho psychicky vyčerpala a v závěru života vážně duševně onemocněl.⁸⁷

V dějinách české školy a pedagogiky 19. století zaujímal přední místo **Karel Havlíček** (1821 – 1856), národní novinář. V oblasti výchovy zajímala Havlíčka od začátku jeho veřejné politické a osvětové práce nejvíce otázka pedagogických reforem, protože zlepšením výchovy národa zamýšlel dosáhnout všestranného mravního a sociálního pokroku. Ve svých Pražských novinách se zaměřil na přebudování škol a ostatních státních institucí ve smyslu dosažení pokroku. Kritizoval nedostatečné financování školství a zejména existenční tíseň učitelů. Požadoval spojení kněžského úřadu s učitelským, dále požadoval pro učitele povinnost vysokoškolského vzdělávání. Pozoruhodná je Havlíčkova myšlenka o postavení učitele ve společnosti: „pokavad budou v obci lépe odměňováni pěstitelé koní než pěstovatelé dítek, nebude obec kvěsti...Učitel z nás teprve lidi utvořiti má...pečujeme jen o dobré školy, ostatek nám bude přidáno“.⁸⁸

Vlastenečtí učitelé byli pokrokovými vůdci svého národa, který se snažili vyvést na světlo vědění. Neznajíc sociální pedagogiku jako vědu, se ale snažili vychovávat a vzdělávat českou společnost. V jejich činnosti můžeme najít prosazování lidských práv, neboť hlásali právo na důstojný život pro každého člena společnosti. V tomto duchu se snažili vychovávat a vzdělávat zejména zaostalé venkovské obyvatelstvo. V duchu dnešního multikulturalismu se snažili zpřístupnit vzdělávání pro všechny, bez ohledu na příslušnost třídní, náboženskou, bez ohledu na původ, majetkové poměry. Výuka na školách by měla probíhat v mateřském jazyce. Důležitou součástí této snahy byl i požadavek, aby praktikující učitelé na českých školách uměli dokonale česky. Se svými myšlenkami obeznamovali českou veřejnost prostřednictvím různých časopisů, samozřejmě psaných ponejvíce česky.

⁸⁷ Vondra, R. *Česká země v letech 1792 – 1848*. Praha: Libri, 2013. S. 293 – 295.

⁸⁸ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 211 – 212.

2.5 Divadlo jako prostředek výchovy lidových mas v období národního obrození

Období závěru 18. a první polovina 19. století je obdobím, kdy vznikla moderní česká dramatická tvorba. V procesu českého národního obrození mělo divadlo klíčovou a nezastupitelnou roli. Vždy totiž oslovovalo lidové masy, dokázalo naplnit mnohá jeviště, výrazně ovlivňovalo kulturní a světonázorové ovzduší v zemi. Hraná představení byla mnoha lidem podstatně přístupnější než složitá a dlouhá vědecká pojednání. Divadelní představení mnohdy za jeden večer dokázalo v divákovi probudit tolik otázek a dovedlo jej k tolika novým myšlenkám, že by to nesvedlo ani mnohostránkové vědecké dílo. Čím více se české národní obrození stávalo masovým hnutím, tím větší úlohu v něm dramatická tvorba měla. Počátky moderního českého divadla byly velice skromné. Konkurovat více preferované německé tvorbě byl těžký úkol.⁸⁹

První divadelní budovou, kde se v Praze hrálo, bylo již v roce 1738 divadlo v Kotcích, kde se ale v první dekádě výhradně hrálo německy. Čeština se odtud poprvé ozvala v prosinci 1771.

V letech 1781 – 1783 však významný český stavovský politik **František Antonín Nostic** nechal zbudovat honosné Nosticovo národní divadlo, které hrálo ale výhradně německy. První představení v českém jazyce se konalo až v lednu 1785. Hru Václava Tháma „Břetislav a Jitka aneb únos z kláštera“, která bývá obecně považována za vůbec první původní české dramatické dílo, měli diváci možnost zhlédnout v lednu 1786. Tradice českých představení v Nosticově divadle však byla přerušena, k jejich zákazu došlo v únoru 1786. Nosticovo divadlo pak přešlo pod správu českých stavů a získalo název, známý i dnes, Stavovské divadlo.⁹⁰

Brzy ale Nosticovu divadlu vyrostla konkurence. Jednalo se o prostou vlasteneckou Boudu na Koňském trhu (dnes Václavské náměstí). Hrát se zde začalo 8. Července 1786. Oproti Nosticovu divadlu, kam chodili aristokraté, často spíše než divadelní představení je zajímali novinky ze společenského života, v Boudě se scházeli prostí lidé, kteří se chtěli pobavit původními českými hrami v rodném jazyce. Představení pro ně psali především bratři **Karel Ignác** a **Václav Thámové**, **Prokop Šedivý** a **Antonín Josef Zíma**. Přestože trvání Boudy nebylo dlouhé, zanechala v dějinách českého divadla nesmazatelnou stopu.⁹¹

Ale ani po zániku Boudy se české divadlo nepřestalo hrát. Část souboru přešla do divadla U Hybernů, kde se česky hrálo až do roku 1812. Ve stejném roce pak česká představení

⁸⁹ Vondra, R. *České země v letech 1792 – 1848*. Praha: Libri, 2013. S. 304.

⁹⁰ Vondra, R. *České země v letech 1792 – 1848*. Praha: Libri, 2013. S. 304 – 305.

⁹¹ Vondra, R. *České země v letech 1792 – 1848*. Praha: Libri, 2013. S. 305 – 306.

ve Stavovském divadle obnovil **Jan Nepomuk Štěpánek** (1783 – 1844), který se na krátkou dobu stal i jeho ředitelem.

Při výčtu osobností, které se zasloužili o rozvoj divadelnictví v první polovině 19. Století, nesmíme zapomenout na **Václava Klimenta Klicperu** (1792 – 1859). Studoval na filosofické fakultě v Praze humanitní vědy a poté působil jako gymnasiální pedagog v Hradci Králové, kde zároveň vedl tamní ochotnický divadelní spolek a stal se jedním z hlavních organizátorů kulturního a společenského života východních Čech. V roce 1846 se vrátil do Prahy, kde završil svou životní dráhu jako dramatik. Sepsal řadu do dnes známých her, např. „Divotvorný klobouk“, „Hadrián z Římsů“ atd. Nakonec se stal vrchním dramaturgem českých představení v Pražském německém divadle. Ještě jako středoškolský profesor v Hradci Králové výrazně ovlivnil život a dílo dalšího významného dramatika a to **Josefa Kajetána Tyla** (1808 – 1856), který je podle všeho největším českým dramatikem všech dob. První Tylovou hrou, která dosáhla opravdu stěžejního věhlasu, byla „Fidlovačka aneb žádný hněv a žádná rvačka“. Největší dopad na širokou veřejnost z ní měla především píseň „Kde domov můj“. Píseň se stala velmi oblíbenou a brzy zlidověla. Ovšem nikdo nemohl tušit, že se její první sloka stane po roce 1918 součástí české státní hymny. Byl i vynikajícím překladatelem. Kromě dramatické práce stačil být i aktivní ve veřejném životě. V revolučním roce 1848 byl zvolen poslancem Ústavodárného říšského sněmu. Dokonce se v době od července 1848 do března 1849 mohl podílet na zákonodárné činnosti na nejvyšší úrovni v mocnářství. Ovšem spíše než politické práci se raději věnoval psaní nových her. Bohužel cenzura mu znemožnila vydávání a uvádění nových her a on prakticky zemřel v bídě.⁹²

⁹² Vondra, R. *České země v letech 1792 – 1848*. Praha: Libri, 2013. S. 306 – 310.

3. JAN SLUNÍČKO, NÁRODNÍ UČITEL

Národní obrození bylo pro české země jednou z nejvýznamnějších historických etap. Po době temna, která začala prohranou bitvou na Bílé hoře 8. listopadu 1620 a která zpečetila osud českého národa na dlouhých 300 let, se český národ vzepjal k odporu. Snaha o vymanění se z područí vládnoucího habsburského rodu, zastavení poněmčování českého národa, nastolení svobody náboženského vyznání a rozvoj hospodářského pokroku to bylo vše, s čím se český národ potýkal na své cestě za svobodou. V průběhu národního obrození hráli vedoucí úlohu zejména ti čeští buditelé, kteří se významně podíleli na vzkříšení českého jazyka a vybudování českého národa. Tato snaha by byla nemyslitelná bez tisíců méně známých i zcela neznámých vlastenců a buditelů, kteří působili na celém území Čech. Na venkově, kde střediskem veškerého společenského života byly kostely, kde se lidé setkávali a řešili veškeré duchovní i světské věci, kde se pořádaly společenské akce, hráli důležitou roli obrozenečtí kněží. Ti šířili po českém venkově českou kulturu a vzdělanost, vyučovali na školách v českém jazyce, zakládali knihovny a půjčovali veřejnosti české knihy a časopisy, sami psali prózu a básně v českém jazyce, podíleli se na zakládání různých spolků a podíleli se tak na pronikání zejména českého jazyka a české kultury mezi obyčejný lid. Později tyto duchovní nahradili civilní učitelé, kteří pokračovali v jejich působení. Všichni tito šířitelé národního uvědomění sehráli obrovskou roli v národním obrození jak na venkově, tak ve městech.

3.1 Rodinné poměry Jana Sluníčka

O Janu Sluníčkově neexistuje mnoho publikací, které by přibližovaly jeho život. Jedinou, kterou jsem byla schopna najít, je „Jan Sluníčko, národní učitel“, kterou sepsal jeho zeť Antonín Janů. V předmluvě ke svému dílu se vyznává ze svého obdivu a úcty k tomuto muži. Zároveň vysvětluje, že on byl pouhým sestavovatelem tohoto životopisu, protože svého tchána poznal, až v jeho 61 letech. Podkladem pro tento životopis byly vlastní poznámky Jana Sluníčka o jeho životě, které zanechal své rodině.

Své kořeny měla rodina Jana Sluníčka ve středních Čechách. Jeho prarodiče, děd Matěj a babička Ludmila, žili až do roku 1813 v malé vesnici Bohnicích, která se nacházela nedaleko Prahy. Žili celkem skromně, měli malé hospodářství a děd zde navíc provozoval obuvnické řemeslo. Těšili se zvláštní důvěře přátel a sousedů. Jako většina Čechů, byli i oni do vydání tolerančního patentu

římsko-katolického vyznání, ale již v těchto dobách sloužila jejich usedlost jako jakési centrum protestantů a po jeho vydání přestoupila téměř celá rodina k evangelickému náboženství.

Otec Jana Sluníčka, také Jan, se narodil 7. května 1773. Obecnou školu navštěvoval ve své rodné vsi. Byl pilný žák a během své školní docházky studoval pod vedením svého učitele hru na housle. Jan Sluníčko vzpomíná, jak si i ve vysokém věku rád zahrál. Po dokončení obecné školy ve věku 12 let se v Praze začal věnovat pentlikářskému řemeslu, které podporovalo jeho kreativitu a bylo v té době velmi výnosné. Delší dobu pracoval jako tovaryš u továrníka Šiffnera v bývalém klášteře sv. Anežky. V roce 1801 byl odveden k vojsku, ale ještě téhož roku byl propuštěn. Ten samý rok se stal mistrem a po ušetření malého jmění se oženil s Pražankou Ludmilou Hoffmannovou, která mu porodila 9 dětí, ale dospělého věku se dožily pouze tři dcery. Dařilo se mu jak v osobním, tak i v pracovním životě. Byl to skromný, ale velmi schopný muž, kterému navíc nahrávala pro řemeslo příznivá doba. Brzy se mu podařilo se osamostatnit a svůj podnik vedl společně se svou sestrou Ludmilou. Rodina si mohla pořídit vlastní dům v Podskalí, kde navíc na jedné ze dvou zahrad provozovali nějakou dobu výčepnictví. Současně zakoupil i dvě selská hospodářství, jedno ve Štěrbolích a druhé v Klatovech a obchodní místo v Kotcích, chtěje tak uložit peníze do nemovitostí. Stal se tak zámožným pražským měšťanem.⁹³ Bohužel vyčerpaná častými porody v roce 1813 zemřela jeho žena Ludmila při porodu mrtvého chlapce.

Druhé manželství uzavřel Jan Sluníčko senior již s matkou Jana Sluníčka, pozdějšího národního buditele, s Kateřinou Leitnerovou, která pocházela z Lysé nad Labem. Kromě něho se narodilo z tohoto manželství ještě devět dalších dětí. Rodina Kateřiny provozovala ovocnářství. Na svého děda z matčiny strany si Jan Sluníčko nevzpomíná, ale dobře si pamatuje babičku, která u nich co by vdova žila, ještě i nějakou dobu po smrti své dcery, matky Jana Sluníčka. O jejím postavení v domácnosti se zmiňuje Jan Sluníčko ve svém životopise. „*Pokud se nevlastní mé sestry neprovdaly, zažila má matka mnoho nepříjemností a ústrků v domácnosti. Nucena v Kotcích na otevřeném místě den ze dne obchodovati, mnoho trpěla zimou i horkem. Pokud obchody šly, bylo ještě dobře; když se ale později málo neb docela nic netržilo, stával se otec mrzutým a matka musívala po přežitých útrapách denních ještě nezasloužené výčitky snášeti. K tomu se družily ještě všelijaké jiné domácí různice, které končivaly vždy na úkor matky.*“⁹⁴ Situace se zlepšila po odchodu nevlastních sester z domu, kdy se Sluníčková matka mohla konečně stát skutečnou hospodyní ve vlastní domácnosti. Pentlikářské řemeslo v té době začalo upadat

⁹³ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 14

⁹⁴ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*, Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 15.

a finanční situace Sluníčkových se také postupně zhoršovala. Otec byl tedy nucen se vzdát svého obchodu a rodina žila z pronájmu obchodního místa v Kotcích, které po smrti otce rodina prodala.

Přes všechny strasti těžké doby, ale vzpomíná Jan Sluníčko na své rodiče s láskou. „*Otec i matka dbali o naše vychování věrně a upřímně; otec budil v nás cit pro náboženství a víru, matka zase pečovala o povznesení mysle i srdcí našich ku všemu, co mohlo povahu naši zušlechtiti pro život. Základ otcem položený byl tak pevný a trvalý, že stavba matčina neminula se účelem. Požívající rozkoše mladých dětských let, nikdo z nás se neuchýlil z cesty rodiči mu vykázané, z cesty zákona a dobrých mravů.*“⁹⁵ Matka tak ovlivňovala citový a mravní vývoj dětí a otec je vedl k přísnému dodržování náboženských zásad, ale ne k náboženskému fanatismu. Jejich výchova se navzájem doplňovala a podporovala a tak vychovali ze svých dětí náboženské idealisty, kteří dovedli v případě nutnosti své vyznání bránit, ale na druhou stranu dokázali tolerovat a dobře vycházet i s příslušníky jiného náboženství. Mnoho jejich přátel a dokonce i budoucích partnerů bylo z řad katolíků.

O tom, že otec Jana Sluníčka byl dobrý člověk se sociálním cítěním, svědčí i fakt, že v době napoleonských válek, kdy v Praze byl nedostatek potravin, jezdil na venkov obstarávat jídlo nejen pro sebe, ale i pro své nájemníky. Byl také velkým vlastencem a v rodině se mluvilo pouze česky. Navíc miloval knihy, zejména staré dějepisné a náboženské a i přes určitý finanční nedostatek v pozdějších letech bylo v rodině velké množství knih. „*Knihovna jeho stála dosti peněz; on však takových výdajů nelitoval, jen když se měl čím pochlubití tehdejšími českými předáky n. p. Šafaříkovi, Dobrovskému, Hankovi aj., kteří jej časem návštěvou svou poctili, aby sbírky jeho blíže poznali.*“⁹⁶ Bohužel jeho knižní sbírky se nedochovaly. Úpadek řemesla a početná rodina vedly k určitému poklesu blahobytu rodiny a brzy jim živobytí zajišťoval pouze příjem z nájemného z jediného domu. To se ovšem projevilo na psychice otce a ten brzy propadl depresím.

V roce 1838 zemřela jeho druhá žena, Janova matka. Na radu své tchýně se otec oženil ve věku 65 let po třetí a 25. listopadu téhož roku si vzal Marii Kotkovou z Lysé nad Labem, která byla toho času hospodyní v jejich domě. S tímto manželstvím od začátku nesouhlasily dospělé děti pocházející ze dvou předchozích manželství. Poukazovaly na to, že nová manželka je o polovinu mladší než otec, dokonce byla mladší než nejstarší dcera, že nemá potřebné jmění a ani potřebných duševních vlastností, aby zvládla péči o tak rozsáhlou rodinu. Podezíraly ji, že si jejich otce vzala ze zjištěných důvodů. Nicméně otec se oženil podle své vůle a tento sňatek byl důvodem,

⁹⁵ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: vlastním nákladem, 1898. S. 16.

⁹⁶ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: vlastním nákladem, 1898. S. 18.

proč se s ním rozešli jeho tři synové, právě i již dospělý učitel Jan. S touto manželkou měl otec Jana Sluníčka tři děti, z nichž se dospělého věku dožila pouze jedna dcera.

3.2 Dětství a mládí Jana Sluníčka

Jan Sluníčko se narodil roku 1816. Do svých dvanácti let navštěvoval farní školu v Emauzích. Poté nastoupil do nově zřízené školy při evangelické německé církvi v Praze. V době germanizace českého národa bylo postavení českých dětí v německých školách značně obtížné. I Jan Sluníčko vzpomíná na ponižování ohledně své národnosti. „*Ústrky, jež mi bylo v Emauzích zakoušeti pro náboženství, snášel jsem zde pro národnost, ač navštěvoval školu značný počet Čechů z Prahy i z vůkolních evangelických církví.*“⁹⁷ Němčina byla považována za úřední jazyk, tehdy se bez ní žádný úředník, obchodník, voják ani umělec neobešel. Proto rodiče českých dětí neváhali a posílali své děti do německých škol, bez ohledu na ponižování, kterému tam byly vystavovány. Zpočátku to vypadalo, že se bude Jan Sluníčko věnovat studiu bohoslovectví, neboť dle jeho otce byl duchovní stav nejdůležitějším stavem na světě, protože se zabýval spásou lidské duše. Ale bohužel v té době se již začala zhoršovat finanční situace rodiny a proto ze studií sešlo a Jan opustil školu. Aby netrávil svůj volný čas nečinně, zařídil mu otec studium hudby, nejprve se učil hrát na housle a pak na piano. Jeho učitelé byli zároveň varhaníky v české evangelické modlitebně v Truhlářské ulici. Tady zkoušel hrát i na varhany, a když jeho poslední učitel opustil Prahu, stal se místo něj placeným varhaníkem.⁹⁸

Jeho matka byla praktická žena a jako taková věděla, že pouze hudební vzdělání je pro život nedostačující. Snažila se ho přesvědčit, aby se začal věnovat nějakému konkrétnímu povolání. Podařilo se jí, aby byl přijat za učně do závodu s hedvábným zbožím vdovy Krajbichové v Kotečích. Rodinou své zaměstnavatelky byl přijat velmi vlídně, stal se takřka jejím členem. Mnoho večerů strávil s ní i s jejími dětmi. A tak se Jan Sluníčko stal roku 1831 obchodníkem.⁹⁹

Ovšem ani u tohoto povolání Jan Sluníčko nezůstal dlouho. Prostřednictvím otce poznal tehdy proslulého umělce C. Heniga, majitele rozsáhlého litografického závodu v Jesuitské ulici v takzvaném Červeném domě. Tento evangelický Němec tehdy hledal učně pro své rytecké umění a tak slovo dalo slovo a z Jana Sluníčka obchodníka se stal Jan Sluníčko umělec. Bylo ovšem pravdou, že tehdejší učni se k vlastní rytecké práci moc nedostali. Jejich úkolem bylo obstarávat vše

⁹⁷ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 20.

⁹⁸ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 21.

⁹⁹ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 22.

potřebné kolem. Jedinou výhodou bylo, že majitel dovolil, aby Jan současně navštěvoval i varhanickou školu a dokonce mu dovolil cvičit na jeho pianu. A tak Jan Sluníčko dopoledne navštěvoval varhanickou školu a odpoledne pracoval v rytecké dílně a večer zpracovával úkoly.¹⁰⁰

3.3 Pedagogické působení v Praze

Varhanická škola, kterou Jan Sluníčko navštěvoval, sloužila především k přípravě budoucích učitelů. Brzy bylo jasné, že zvládnout školu a práci v dílně by bylo skoro nemožné. O jeho dalším osudu opět rozhodla náhoda. Koncem roku 1834 se rozšířila po Praze nákaza cholery, ani Jan Sluníčko jí nebyl ušetřen. Jeho stav byl vážný a jeho otec ho nechal dopravit domů. Naštěstí se z nemoci vyléčil, ale do ryteckého závodu se již vrátit nechtěl. Projevil přání stát se učitelem. „*Byl to opět prst Boží, který mi však neokazoval, mám-li vstoupiti do přípravný české či německé. Českých evangelických škol bylo tehdy ovšem více, německé byly však výnosnější. Mé dosavadní vychování svědčilo němčině, mé známosti ale mezi čekateli byly české. Kvůli přátelským stykům s českými mladíky bylo již na tom, že vstoupím do přípravný české, když tu pojednou prst Boží docela a neočekávaně nad osudem mým rozhodl, vykázav mi dráhu německou.*“¹⁰¹ Školního rok 1835 – 1836 měl začít na českém učilišti u sv. Jindřicha, ale jak již mnohokrát i tentokrát zasáhl osud a on dostal místo výpomocného učitele na německé evangelické škole v Jirchářích s podmínkou, že si opatří osvědčení pro výuku na německé škole. Začal tedy navštěvovat učitelský kurs na německé hlavní škole v Týně. Zpočátku bylo pro něj vyučování velmi náročné, protože neměl žádné zkušenosti s touto činností. Vzdor všem překážkám obdržel 12. června 1836 dekret definitivního učitele první třídy na německé evangelické škole. Brzy zjistil, že učitelské povolání není jenom o vzdělávání, ale též o výchově. Na starosti měl žáky různých národností: „*Němce, Francouze, Angličany i Čechy, tedy mládež rozličné letory a nestejného vychování; takovou směsici udržet v míru a pozornosti nebyla úloha tak snadná, bez přípravy stávala se mnohdy nemožnou*“.¹⁰² Začal se tedy zajímat o různé názory a myšlenky velkých pedagogů jako byli Pestalozzi, Kampe, Dinter, Locke a další a zkoušel uplatňovat jejich výchovné zásady v praxi.¹⁰³

V tomto období hovořil českým jazykem pouze prostý český lid, jak sám Sluníčko uvádí, „*nechtěli být člověk počten do třídy lokajů a služek*“¹⁰⁴ musel používat němčinu. Počátkem 30. let se začaly

¹⁰⁰ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 23.

¹⁰¹ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 24.

¹⁰² Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 27.

¹⁰³ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 23 – 27.

¹⁰⁴ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 27.

objevovat vědecké spisy horlivých buditelů, jako byli Jungmann, Palacký, Šafařík, Presl a začali šířit myšlenku, že nemá-li zaniknout český národ, je nutné zastavit poněmčování českého národa a to tím, že by se zejména v národních školách vyučovalo českým jazykem. Roku 1839 se kolem dr. Amerlinga shromáždila skupina pražských učitelů a založili spolek pod názvem „Budeč učitelská“. Na svých schůzkách, které se konaly v bytě dr. Amerlinga na Novém Městě, diskutovali o problematice vychovatelství a zejména o vedení české mládeže. Vyzván svými kolegy z varhanické školy, vstoupil do tohoto spolku i Jan Sluníčko a spřátelil se s některými jeho členy, „s Antonínem Svobodou, učitelem a zakladatelem Hrádecké opatrovny, s jeho výpomocnými učiteli Josefem a Štěpánem Bačkorou, muži to velice snaživými; s Petrem Veselským, učitelem na ústavu hluchoněmých a s Malipetrem, prvním učitelem tělocviku v Praze“.¹⁰⁵ Zvláště se zmiňuje o Štěpánu Bačkorovi a označuje ho za svého přítele. Výsledkem těchto přednášek bylo vydání návodu pro opatrovny „Školka“ Antonínem Svobodou. V zájmu spolku a pro snadnější pochopení svých přednášek začal dr. Amerling vydávat časopis „Posel z Budče“. V té době přišel Jan Sluníčko o svůj služební byt a byl nucen si pronajmout nový byt. Ten se stal novou základnou spolku a z vděčnosti byl Sluníčko jmenován pokladníkem spolku (ovšem s prázdnou pokladnou).

Ovšem úzký okruh příznivců spolku nekorespondoval s představami dr. Amerlinga, který si přál „založení jakési veřejné všeobecné akademie národní, odkud by vzdělanost a osvěta vnikala do širé vlasti“.¹⁰⁶ Ovšem samotný spolek pro tak náročný projekt neměl dostatek financí a ani možnost získat úřední povolení. Dr. Amerling se ovšem nevzdával a pro svou věc získal hraběte Lva Thuna, který byl v té době národní věci nakloněn. Ten v krátkém čase získal na stranu Amerlingovy ideji i jiné šlechtice i nejvyššího purkrabího hraběte Karla Chotka, samotného arcivévodu Štěpána, který tehdy v Praze žil. Projekt začal velmi slibně, v roce 1842 byla dokončena stavba budovy, ale na samotný provoz již finance nezbyly. V té době Prahu navštívil ruský ministr Uvarov a ten tento ústav navštívil. To ovšem upoutalo pozornost policie a všichni ti, kteří se cítili ohroženi policejním zájmem, postupně přestali ústav navštěvovat. Také již byly zcela vyčerpány veškeré finanční prostředky a tak bohužel celý podnik ztroskotal.¹⁰⁷

Kolem roku 1839 začal mít Jan Sluníčko ve svém německém místě učitele problémy, právě kvůli svému spojenectví s národní stranou, „a dávalo mi rozličným způsobem znáti, že čí chléb jím, toho píseň mám pěti, že český vlastenec jest záměrům Němců na překážku“.¹⁰⁸ Situace došla tak daleko, že podal rezignaci na své místo učitele. Zprvu byla od starších církve přijata, ale zasáhl nadřízený

¹⁰⁵ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 28.

¹⁰⁶ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 30.

¹⁰⁷ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 27 – 34.

¹⁰⁸ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 34.

a resignaci odmítl. Poměry na škole se ale opět natolik vyhrotily, že svou resignaci obnovil a německou školu opustil. Měl sice přislíbené místo učitele v Uhrách a tak pro prozatímní existenci začal dávat privátní hodiny v nejvážnějších pražských rodinách. „*Hodiny byly výnosné a návštěva příjemná; ... cítil jsem poprvé mladost a neodvislost, počal jsem jaksi volněji žít, ...*“¹⁰⁹

V roce 1847 se seznámil s Annou Š., svou budoucí manželkou. Anna pocházela z velké, katolické rodiny, naštěstí ne fanatické, ale přece jen známost s evangelickým učitelem rodině nebyla tak úplně po chuti. Jen vyhlídka na zabezpečení mladší dcery, její postoj k budoucímu ženichovi a jeho brzké zabezpečení, co by učitele v Uhrách rodině zabránily klást budoucím manželům překážky. Bohužel z Uher nepřicházely žádné zprávy a situace kolem sňatku byla poněkud nejistá. Naštěstí opět zařadovala náhoda a Jan Sluníčko se dozvěděl o uvolněném učitelském místě v Humpolci. Problémem bylo, že na toto místo potřeboval vysvědčení z českého jazyka a české literatury. A tak čas, který mu zbýval do října 1847, kdy měl nastoupit, vyplnil studiem a zkouškou. Po předložení požadovaného vysvědčení byl jmenován definitivně stvrzeným učitelem evangelické školy v Humpolci.¹¹⁰

3.4 Pedagogické působení v Humpolci

„*Východnímu cípu mezi Jihlavskou a Brodskou silnicí vévodí nejvýše položená část Humpolce, nazvaná Sichpil. Zde umístěn jest opodál hřbitova evangelického polotoleranční kostel s farou a školou. Budovy tyto postavili předkové nynějších evangelických občanů takřka vlastníma rukama, proto velice chudě. Jsou to budovy nízké, neúhledné; nejbídněji z nich však vypadala škola. Jediné nízké okno z učírny mžouralo přes blízká skaliska zoufale na křivolakou cestičku, vedoucí ku kostelu, kdežto druhá dvě podobně zachmuřená okna byla obrácena do malého dvorku, vyzdobeného dřevěnými spuchřelými záchody. Vejda do stavení ztrnul jsem nad tou zpustlou chatrčí; z každého kouta vyzírala chudoba a nouze. Ze začazené učírny s pouhými fragmenty bývalého školního náčiní vedly předpotopní dvěře přímo do příbytku učitelova, malé to světničky s jediným oknem. Jak v učírně tak v příbytku učitelově nebylo po podlaze stopy; jednotlivé zbytky shnilých prken zvyšovaly jen trapný dojem celku.*“¹¹¹

Tak popisuje Jan Sluníčko své první setkání se svým novým působištěm. Zcela zděšen stavem školy a učitelského příbytku, si jasně uvědomoval, že do tohoto stavení svou nevěstu přivést nemůže.

¹⁰⁹ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 37.

¹¹⁰ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 37 – 38.

¹¹¹ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 40.

Obavy se mu zřejmě zrcadlily na tváři, protože byl hned ujistěn školním dozorcem, který ho doprovázel při obhlídce jeho nového domova, že stavba nové školy je již naplánována na příští rok a do té doby si může ve městě pronajmout byt, kde bude i škola prozatímně umístěna. A tak se Jan Sluníčko mohl konečně oženit. Zprvu zůstali v jeho nájemním bytě na náměstí u Dvořáčků a pro školu byly pronajaty slušnější místnosti v nově postaveném domě občana Františka Vondrejse na Českém městě. Revoluční rok 1848 tak zastihl novomanžele již v Humpolci. *„I v Humpolci povstal zvláštní válečný ruch; zbraně se kuly a kupovaly, garda se cvičila ve střelbě panských zajců a koroptví na účet zaručené svobody;“*¹¹² Bohužel i do Humpolce se dostaly zprávy o střetnutí na barikádách a venkov byl požádán o pomoc. *„I Humpolec jevil zvláštní bojechtivost, najmě v hospodách při sklenici, kdežto já a moje mladá žena tonuli jsme v obavách, jak se vede našim rodinám v Praze.“*¹¹³ V té době byla již Anna těhotná, ale bohužel obavy o osud nejbližších a stěhování do nového bytu se podepsaly na jejím zdraví a výsledkem byl předčasný porod a následně její smrt i smrt dítěte. *„Bylo to 22. listopadu r. 1848, právě když jsem co poslanec na církevním sjezdu prodléval v Kšelicích a v Praze, Anna v Humpolci skonala. Při svém návratu našel jsem ji už co mrtvolu! – Dítě, pokřtěné na jméno Stanislava, zemřelo též, postrádajíc mateřského ošetření, v málo dnech po smrti matčině. A tak, co po léta budováno, zvrtila chvíle, radost má pohřbena!“*¹¹⁴

V roce 1850 se Jan Sluníčko znovu oženil. Jeho druhá manželka, Františka, byla dcerou humpoleckého měšťana a bývalého purkmistra. Opět pocházela z přísně katolické rodiny a Jan zase musel hájit své náboženské vyznání před rodinou své nastávající. Přestup k jinému náboženství nebyl již tak složitý jako před rokem 1848 a tak vzdor naschválům starších sester se svatba konala.

Postavení učitelů v habsburské monarchii bylo vcelku bídné, jejich materiální podmínky byly opravdu špatné. Jak jsem se již zmínila, mnozí učitelé si přilepšovali i provozováním nějakého řemesla či provozováním drobného obchodování. Rodiče byli sice povinni odvádět jim školní plat tzv. sobotáles, ale jeho výnos byl jen nepatrný. Mnozí nemohli pro chudobu zaplatit a pohledávka byla prakticky nedobytná. Ani Jan Sluníčko nebyl výjimkou. *„V době předkonstituční mohl na venkovských školách jen takový učitel žít a něco rodině zachovati, který si hleděl buď hospodářství polního, nebo nějakého obchodu; škola byla tehdy věcí vedlejší.“*¹¹⁵ Ani on na tom nebyl finančně lépe, *„i mé sporé příjmy stačily sotva na nejnnutnější domácí potřeby; odkud bráti úspory na výchování rodiny, odkud prostředky k jejímu zabezpečení pro případ nemoce neb mého*

¹¹² Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 43.

¹¹³ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 43.

¹¹⁴ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 43.

¹¹⁵ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 46.

úmrtí? ¹¹⁶ Jeho zásady mu nedovolovaly hledat výdělky na úkor povinnosti a tak přemýšlel o jiném způsobu, jak zabezpečit finančně svou rodinu. Navíc mu v paměti zůstala traumatizující vzpomínka na „smrt přítele mého, jenž byl jedním z nejmávanějších a nejhrošivějších učitelů, ukázala mi smutné postavení našich vdov a sirotků v plné velikosti. Leže na smrtelném lůžku nařikal tento muž, že aspoň trochu jmění nenashromáždil polním hospodářstvím, což jinými slovy značí: nařikal, že byl národním učitelem, jenž sloužil povinností svého stavu. Zabíral jsem se nad těmito slovy, jež mne bolela, vybízel jsem známé kazatele a učitele, aby vyvolali v život nějaký pomocný ústav pro vdovy a sirotky zemřelých učitelů česko-protestantských obcí.“ ¹¹⁷

3.4.1 Redaktorská činnost

Teprve až se dostal do Humpolce, začal myšlenku o založení penzijního ústavu pro vdovy a sirotky po evangelických učitelích v Čechách a na Moravě realizovat. Se svým nápadem se svěřil několika známým učitelům a ti hned svolali schůzi evangelických učitelů do Velími, kde byly spolkové stanovy upraveny v prospěch návrhu a zároveň bylo ustanoveno, že se bude vydávat časopis pro mládež se zvláštní přílohou pro rodiče a učitele. Redigováním časopisu byl pověřen právě Jan Sluníčko, který sice souhlasil, ale vymínil si podporu ze strany kolegů. Samozřejmě, že to nebyla v té době snadná práce, bylo to něco nového, odvážného. V té době neexistovalo mnoho spisů, které by byly vhodné pro protestantský lid. Rodiče nebyli zvyklí vydávat mnoho peněz na vzdělávání svých dětí. A tak sám neúnavně pracoval ve volných chvílích, četl a zkoušel, mohou-li spisy, kteří katoličtí spisovatelé uspokojit i protestantského čtenáře. Bohužel nenašel mnoho prací, která by si protestantský sedlák a živnostník-řemeslník mohl přečíst. „*To platí zejména o spisech pro mládež; těchto nemá protestantský Čech kromě katechismu ani starých ani nových a katolické jednají z velké části o svatých a zázracích. To mne také hlavně pobízelo, abych se chopil péra a zkusil český evanjelický svět dětský několika literárními maličkostmi potěšiti.*“ ¹¹⁸ Nejprve vypracoval několik sešitků a připravil si plán celého díla, knihy pro protestantskou mládež, které se mělo jmenovat „Lidumil“. Nejprve vyšel sešitek s názvem „Zahrádka“ a poté objemnější „Plody pilnosti“. Sluníčko předpokládal, nabídne-li se sedlákovi či rolníkovi kniha či časopis, které budou vzdělávat jeho a jeho děti, nebude problém, aby se tyto periodika zakoupil. Obsahem by podle něj mohly být kázání, modlitby, dějepis, spisy pro mládež, vychovatelství, pole vědy a průmyslu. Zvláštní přílohu hodlal věnovat polemice různých osobností, aby tak probudil český protestantský národ k duševnímu životu. Vydávání časopisu chápal jako „zaměstnání, při němž čas svůj a síly své

¹¹⁶ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 49.

¹¹⁷ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 112

¹¹⁸ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 114

věnoval bych dvojímu prospěchu spoluvěrců, zaměstnání, jímž bych jako učitel mládeže prospíval nejen úzkému kruhu jediné školní světnice, nýbrž veškerému světu dětskému českého protestanství, ...“¹¹⁹ Problémy byly i technického rázu, nejbližší tiskárna byla v té době v Jihlavě a poštovní spojení s Humpolcem bylo velmi špatné. Obrázkovou přílohu připravoval vlastnoručně, nyní se mu hodily zkušenosti, které získal v mládí v rytecké dílně. Tak vyšlo v březnu roku 1849 první číslo spolkového měsíčníku pod názvem „Včelka“, ovšem na vlastní náklady Jana Sluníčka, tiskem J. Ripla v Jihlavě. Časopis získal asi 300 předplatitelů a stal se tak základem pro vdovský ústav.

3.4.2 Časopis Včelka

Včelka byla prvním českojazyčným časopisem. Její redaktor a vydavatel z ní učinil na svou dobu moderní periodikum, které se stalo vzorem dalším časopisům. Hlavní účel časopisu bylo „vzdělávati rozum, paměť i srdce naší české evangelické mládeže“¹²⁰ a národního učitelstva. Později se její dosah rozšířil také na mládež jiné konfese, čemuž odpovídal také autorský okruh, který se rozšířil i o katolické učitele a duchovní. Jako měsíční periodikum začala Včelka vycházet v roce 1850, vždy od března do února. První ročník měl jako vydavatele uvedeno Evangelické učitelstvo v Humpolci, vydával jej však Jan Sluníčko vlastním nákladem. Náklad časopisu byl po prvním ročníku 300, do roku 1856 zhruba 400 výtisků.¹²¹ Časopis tiskla tiskárna J. Ripla v Jihlavě. Včelka měla přílohu i pro dospělé čtenáře, která se v prvních třech ročnících jmenovala Rozličnosti pro rodiče, učitele a pěstouny, od čtvrtého ročníku Rozmanitosti s podtitulem Příloha ku Včelce k ušlechtnění citu a mravů lidstva. Autorsky ji nejprve naplňoval Jan Sluníčko sám, i když mu při zakládání časopisu slíbili pomoc i další učitelé. Jeho prací jsou i obrazce litografie, kterými byl text časopisu ilustrován většinou na poslední straně a které sloužily převážně jako složka naučného výkladu. Postupně se mu podařilo rozšířit okruh autorů zejména z pedagogických kruhů.

Obsah a význam časopisu vystihuje Zdeněk Pírek: „První skutečný časopis pro školní mládež plnil funkci literární a zároveň naučně výchovnou. Začal vycházet v době, kdy specifická literatura pro děti a mládež takřka neexistovala. Svými články rázu přírodovědného, dějepisného, zeměpisného a hospodářského razil cestu vlastivědě a reáliím do škol, přinášel náměty pro rukodělné práce, a pokládal tak základy rukodělnému vyučování ve školách, značnou pozornost věnoval též tělesné výchově a hrám. Hodně prostoru se dostávalo lidové slovesnosti a folklóru jako jednomu odvětví dětské četby, dále poučným dopisům a příspěvkům psaných slovensky. Časopis byl poměrně bohatě

¹¹⁹ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 118.

¹²⁰ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 48

¹²¹ Roubík, F. *Časopisectvo v Čechách v letech 1848 – 1862*. Praha: Duch novin, 1930. S. 189.

*ilustrován, i když ilustrace nebylo možno považovat za umělecké (...)Na svou dobu byla Včelka časopisem neobyčejně pokrokovým nejen záběrem obsahu, ale především racionalistickým a etickým pojetím oproštěným od klerikálního vlivu. Stala se předobrazem časopisu pro děti a mládež.*¹²²

Duch časopisu byl vlastenecký. Sluníčko se zajímal zvláště o Slovensko, uveřejňoval i slovensky psané příspěvky. Vztahy mezi českými a slovenskými evangelíky byly v tehdejší době poměrně obsáhlé. Většina obsahu časopisu měla naučný ráz, vyskytovaly se tu články o přírodě, zvířatech, rostlinách, o lidském těle, elektřině apod, který ale byl podáván čtenářům ve formě beletrie. Časopis sloužil především jako pedagogická pomůcka, alternativní čítanka. V některých případech se Sluníčko v obsahu pokoušel o zábavné podání, věnoval se také výuce slohu, v rubrice „Cvičení v dopisech“. Časopis předznamenal řadu směrů, kterými se školství začalo ubírat až mnohem později, objevují se zde zárodky budoucích školních předmětů, jako byly např. ruční práce a tělesná cvičení.¹²³ Titul tiskl např. i počtářské úkoly, základy čtení, pod názvem „Proprava k zvučkování“ a také zábavní část pro dospělé s názvem „Žihadlo“. Jan Sluníčko se pokoušel obsah čtenářům přiblížit i zábavnou formou. V časopise se pravidelně objevovaly prvky folklóru, např. přísloví či dětské hry. Dětská beletrie s uměleckými ambicemi se objevovala v rubrice „Medové pokroutky“. Rubriky v časopise byly nepravidelné. Sluníčko úzce spolupracoval s některými slovenskými pedagogy a literáty. V roce 1856 časopis pro nedostatek předplatitelů zanikl. Včelku tiskl tiskařský závod J. Rippl v Jihlavě. Hlavním problémem, se kterým se Sluníčko musel při vydávání časopisu potýkat, bylo, že žádná tiskárna v Jihlavě neměla v té době české sazeče, což velmi ztěžovalo např. korektury. Téměř po celou dobu vycházení měla Včelka asi 300 předplatitelů, což jakž takž stačilo na její provoz. Veškerou administrativní práci, propagaci, shánění materiálů, předplatitelů si zajišťoval Jan Sluníčko sám. Počet předplatitelů postupně kvůli vysokým nákladům na zasílání klesl asi na polovinu, což způsobilo, že časopis zanikl.¹²⁴

3.4.3. Další oblasti činnosti

Jak jsem se již uvedla, měl časopis působit na zjemnění mravů. A zvláště v Humpolci bylo potřeba usměrnit mravy tehdejšího žactva. Velkým problémem bylo týrání zvířat, dokonce veřejně na ulici. Včelka měla v tomto ohledu působit preventivně. Již před založením časopisu vznikly ve Vídni a v Mnichově podpůrné spolky na ochranu zvířat. Měly své odborné časopisy, ve kterých se lid a zejména děti a mládež vedli k soucitu s němou tváří. Tak i Jan Sluníčko sepsal článek

¹²² Pírek, Z. *České časopisy pro děti a mládež*. S. 317

¹²³ Pospíšil, O.; V.F. Suk. *Dětská literatura česká*. Praha: Státní nakladatelství, 1924. S. 268 – 269.

¹²⁴ Švec, Š. *Česky psané časopisy pro děti (1850 – 1989)*. Praha: Karolinum, 2014. S

o ochraně zvířat, který poslal k posouzení do Mnichova. Odpověď mu přišla přímo od prince Alberta, který ocenil, že i v Čechách jsou takové spolky zakládány. Podobné ocenění přišlo také od Vídeňského ústředního spolku. S takovou to podporou za zády se Jan Sluníčko rozhodl založit v Humpolci pobočku Jednoty Vídeňské. Humpolečtí občané nekladli odpor a do roka měl spolek přes sto členů. Jeho záslužná činnost došla i uznání, roku 1854 dostal od Bavorského ústředního spolku pochvalný list a bronzovou medaili. Roku 1857 mu byla nabídnuta ústředním spolkem ve Vídni stříbrná medaile či finanční odměna. Vzhledem k finančním poměrům v rodině si zvolil peněžní odměnu. „*Učitel základní školy musel být zároveň i kantorem při kostelním kůru. Hrál na varhany, zpíval a organizoval kostelní zpěv a hudbu.*“¹²⁵ Také Jan Sluníčko hned, jak nastoupil do svého učitelského úřadu, začal organizovat církevní zpěvy. Založil spolek s názvem „*Jednota evangelických literátů*“. „*Každý člen této Jednoty byl povinen z ochoty v chrámě i mimo chrám, například při pohřbech, svatbách, o koledě a t. p. případech zpěvu se účastniti.*“¹²⁶

Roku 1862 byl konečně dokončen kostel s farou, byl vysvěcen a uveden do provozu. Na popud Jana Sluníčka byly zhotoveny nové varhany a při slavnostním posvěcení chrámu konaly svou první službu. Protože onemocněl tehdejší evangelický farář, převzal za něj Jan Sluníčko jeho povinnosti. Až do nového obsazení fary tak musel „*služby Boží nedělní i sváteční předčítáním výkladů z postilly Sartoriovy vykonávati a běžné práce církevní, n. p. pohřby, ohlášky, vedení matrik prozatím obstarávati*“.¹²⁷ Spolu s výukou ve škole a všemi ostatními činnostmi byl pracovně velmi vytížen. Někdy v této době mu zemřel nejstarší syn Karel.

V roce 1868 se konečně dočkal ocenění své učitelské činnosti. 15. Července mu byl c. k. hejtmanstvím doručen pochvalný list a na základě toho byl 3. října téhož roku místodržitelským dekretem jmenován učitelem vzorným. V roce 1869 vešly v platnost nové školní zákony. „*Školy se měly státi obecnými, beznáboženskými, všem žákům bez ohledu na vyznání stejně přístupnými.*“¹²⁸ Bohužel to s sebou přineslo nebezpečí zrušení evangelických škol. Jan Sluníčko se obával o svou existenci a snažil se poučovat evangelickou veřejnost o nutnosti zachování jejich škol. K úspěšnému výsledku mu napomohlo vydávání nových nařízení, která jakékoli svobodomyšlné hnutí na obecných školách omezovala. Škola byla sice zachována, ale podléhala velmi přísné kontrole. Sluníčko, který byl zvyklý neúnavně pracovat z vlastního popudu, z lásky k úřadu a k mládeži, byl nejednou neustále kontrolován. „*Jedna inspekce stíhala druhou. Místní dozorce, okresní inspektor, zemská školní rada, c. k. hejtmanství, senior, superintendent a rada církevní, vše hlídalo teď*

¹²⁵ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. S. 141.

¹²⁶ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 51.

¹²⁷ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 52.

¹²⁸ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 56.

*ubohého evangelického učitele jako osobu státu nebezpečnou, aby ani o čárku více neb méně nemluvil, nemyslíl a neučil, než co osnova učební káže.*¹²⁹ Vše muselo být zapsáno a zadokumentováno, každá změna zdůvodněna, nic se nesmělo ponechat náhodě. Navíc neustále chodily nové a nové nařízení. S přibývajícím prací a s přibývajícím roky se začalo Sluníčkovu jeho postavení protivit, spíše než jako učitel, který své žáky zušlechťuje, připadal si jako otrok a navíc bez adekvátního finančního ocenění.

Při příležitosti 50. výročí jeho učitelské činnosti *„odevzdán mi jménem Jeho Veličenstva císaře dne 3. října r. 1883 slavnostním způsobem zlatý záslužný kříž c. k. komisařem Německo-Brodským panem Komrsem. Slavnost ta konala se v kostele u přítomnosti pana superindendentu D. Th. Molnára a všech městských i církevních hodnostářů a celé církve. Zároveň mi podán purkmistrem panem M. Komrsem skvostně pracovaný diplom čestného měšťanství a památný list presbyterstva církve evangelické v Humpolci.*¹³⁰

Slavnostní dekorací byla téměř ukončena jeho veřejná činnost. Po 50 letech učitelování v nelehkých podmínkách a za špatného finančního ocenění bylo jeho zdraví značně podlomeno. Stálým namáháním hlasu měl velké problémy s mluvením a s tím spojený kašel, takže často musel vyučování přerušit, přesto musel vyučovat až do roku 1888. V té době již byl zcela vyčerpan, k tomu se přidružila smrt jeho manželky, která skonala 24. dubna 1888 a tak požádal o penzi. Bylo mu vyhověno, církev mu ponechala celý jeho dosavadní byt se zahrádkou a roční příjem 500 zlatých ročně. Vzhledem ke svému zdravotnímu stavu *„proto trávím teď život poustevníka, sklíčen svým neduhem tratím pozvolna hlas, sluch, zrak i paměť; nedbám o návštěvy, aniž koho jimi obtěžuji, by ani do kostela více nechodím, dílem proto, abych svým kašlem posluchače nevytrhoval z pozornosti, dílem proto, že nic z kázaného slova neslyším, a konečně i proto, že se na mne pohlíží jako na cizince; připadá mi, jakoby každý z obličejů mého chtěl vyčistit, dlouho-li asi ještě budu tu skromnou pensi brátí?*¹³¹

Přímo o rodině a dětech Jana Sluníčka neexistují téměř žádné záznamy. Víme, že měl se svou druhou manželkou sedm dětí. Nejstarší syn Karel zemřel někdy kolem roku 1862. Syn Jan (23. 3. 1852 – 5. 5. 1923) byl skladatel a houslový virtuos a stal se ředitelem konzervatoře v Augšpurku. Další syn Jindřich se stal právníkem a později působil jako soudce v Sarajevu. Dcera Lucie se provdala za učitele Antonína Janů, který se narodil v roce 1852 v Mladé Vožici. Vystudoval gymnázium v Táboře a pak přešel na právě založený Učitelský ústav do Soběslavi, kde

¹²⁹ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 58.

¹³⁰ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 59.

¹³¹ Janů, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898. S. 61.

po dokončení studia zastupoval cvičného učitele. Potom se dostal do Humpolce, kde se právě seznámil se svou budoucí ženou. Roku 1884 se stal ředitelem Měšťanské školy v Žamberku a dále byl ředitelem měšťanských škol v Praze. Antonín Janů byl pedagogickým spisovatelem a reformátorem. Kromě životopisného spisu o jeho tchánovi sepsal ještě práce „O sebevědomí učitelském“, „Jazyk mateřský a škola obecná“, „Meziřádkový návrh vnitřní organizace nadšených i nenadšených“, ve kterém vykreslil obraz budoucí společnosti, která zahrnuje úctou a pozorností vzdělaného a svědomitého učitele. Zemřel po těžké nemoci 14. července 1899 v Mladé Vožici.¹³² Jeho syn, vnuk Jana Sluníčka se stal primářem Vinohradské nemocnice.¹³³

¹³²Město Mladá Vožice [on-line]. [cit. 2015-02-18] Dostupné z <http://www.mu-vozice.cz/showpage.php?name=osobnosti>

¹³³ Koudelková, K. *Daniel Sluníčko. Ze života pražských typografů*. Praha, 2008. Diplomová práce. Universita Karlova, Filosofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4. VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

Pro svou práci jsem zvolila strategii kvalitativního výzkumu. Podstatou kvalitativního výzkumu je zkoumání psychických, pedagogických nebo jiných jevů či dějů postupy, které nevedou k přímé kvantifikaci jevů či dějů. Jde spíše o nestrukturovaný popis těchto jevů nebo dějů a na něho navazující jeho všestranná a důkladná analýza s cílem podat vysvětlení těchto jevů nebo dějů ve všech jejich vzájemných vztazích a souvislostech.

4.1 Cíl výzkumu

Vzhledem k tomu, že Jan Sluníčko působil v mém rodném městě, je základní výzkumnou otázkou mého kvalitativního průzkumu zjištění, zda dnešní mladí lidé, kteří byli vybráni do výzkumného šetření, mají povědomí o tom, kdo to Jan Sluníčko byl, v jaké době žil a o co ve svém životě usiloval. Další částí výzkumné otázky je zjištění, zda činnost Jana Sluníčka má přínos pro sociální pedagogiku.

Odpověď na první část mé výzkumné otázky o Janu Sluníčkově se budu snažit zjistit z odpovědí na otázky, které jsem kladla jedenácti dotazovaným. Předpokládám, že z tohoto celkového počtu budou maximálně dva vědět, kdo to Jan Sluníčko byl, v jaké době žil a čím je pro region Humpolecka tak významný.

Odpovědí na otázku, zda činnost Jana Sluníčka má přínos pro sociální pedagogiku, bude přímo rozbor životopisného spisu „Jan Sluníčko, národní učitel“ od Antonína Janů, zetě Jana Sluníčka.

4.2 Výzkumný vzorek

Jako respondenty jsem zvolila skupinu mladých lidí ve věku cca od patnácti do dvaceti pěti let, kteří trvale žijí v Humpolci a v blízkém okolí, narodili se zde a absolvovali základní školu. Do skupiny jsem se snažila zařadit stejný počet chlapců a dívek a také zařadit různé stupně dosaženého vzdělání. Skupinu tvořilo jedenáct mladých lidí.

4.3 Výzkumná metoda

Základními metodami sběru dat jsou u kvalitativního výzkumu nestrukturované pozorování, nestrukturovaný rozhovor, analýza stop a výsledků činnosti. Vzhledem k nestrukturovanosti

používaných metod sběru dat je jejich sběr daleko více závislý na osobnosti výzkumníka, a to jak na jeho názorech, postojích, emocionálním vztahu k popisovanému jevu či ději, tak i na jeho odborných vědomostech, které má o popisovaném a analyzovaném jevu či ději. Tyto subjektivní předpoklady výzkumníka jsou důležité pro to, aby zachytil všechno, co by mohlo být ve vztahu ke zkoumanému jevu či ději důležité a co by jej mohlo ovlivňovat.

Jako metodu sběru jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor. Metoda rozhovoru je nejpoužívanější metodou při získávání informací od zkoumaných osob o věcech, které jsou předmětem výzkumu. Většinou to bývají ty stránky osobnosti, které jsou nedostupné přímému pozorování či jiným metodám. Jde především o vnitřní prožitky osoby a její vnitřní podmínky její činnosti jako jsou názory, potřeby, motivy, zájmy, přesvědčení, ideály, hodnotová orientace, postoje, osobní zkušenosti, vědomosti apod. Jako typ otázek jsem zvolila otevřené otázky, které poskytují více prostoru pro vyjádření názorů a postojů dotazovaných.

4.3.1 Rozhovor

„Rozhovor jako výzkumná metoda je proces záměrně a podle potřeby opakovatelné přímé interakce mezi tazatelem a respondentem s cílem vyvolat takové verbální reakce, které by poskytly potřebné informace v dané oblasti.“¹³⁴

Rozhovor (interview) je nejpoužívanější metodou, která slouží k získání výpovědí zkoumaných osob o věcech, které jsou předmětem výzkumu. Tazatel může zkoumat názory, postoje, potřeby, hodnoty, motivy chování apod. Výpovědi osob jsou zaznamenávány do záznamových archů, které jsou předem připraveny. Rozeznáváme různé druhy rozhovorů.

Strukturovaný nebo-li standardizovaný rozhovor je rozhovor, kdy otázky jsou předem připravené jak ve slovním znění, tak i v daném pořadí, v němž mají být předkládány. Otázky se nesmí zjednodušovat, doplňovat či měnit.

Nestrukturovaný nebo-li nestandardizovaný rozhovor označovaný též jako kvalitativní ponechává tazateli značnou volnost. Jeho příprava spočívá ve vymezení cíle a schematického plánu, jinak ponechává tazateli značnou volnost. Volbu konkrétních otázek, jejich formulaci a přesné pořadí je ponechána na vůli tazatele.

Polostrukturovaný nebo-li polostandardizovaný rozhovor je na hranici mezi oběma předešlými typy rozhovorů. Postup rozhovoru je předem stanovený, některé položky rozhovoru jsou standardizované, ale tazatel může pokládat i doplňující otázky.

¹³⁴ Palovčíková, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009. S. 19.

Rozhovor má také svoje fáze. Například Kohoutek rozlišuje tyto fáze rozhovoru: úvod, napětí a vzestup, rozuzlení a závěr. Obvykle se ale hovoří jen o úvodu, kdy navazujeme kontakt, pak následuje jádro rozhovoru, kdy se zabýváme intimnějšími a problematičtějšími tématy a závěr, kdy dochází k určitému uvolnění a zakončení rozhovoru.¹³⁵

Vedení rozhovoru má své zásady, i když je nelze zcela jednoznačně vymezit, protože záleží na cílech rozhovoru. Je důležité si jasně stanovit cíle a rozmyslet si postup při vedení rozhovoru. Připravit si prostředí, ve kterém bude rozhovor veden, protože je nezbytné, aby se dotazovaný cítil bezpečně a jistě. Je třeba sledovat a brát v úvahu emoční a jiné neverbální projevy dotazovaného. Otázky klást jasně a srozumitelně a neklást více otázek najednou. Obtížnost otázek přizpůsobit možnostem dotazovaného, jeho věku, intelektovým dispozicím, vzdělání apod.¹³⁶

Předností rozhovoru jako metody je, že tazatel se může přesvědčit o tom, zda dotazovaná osoba otázce rozumí a popřípadě může svou otázku upřesnit či položit doplňující otázku.

4.3.2 Seznam výzkumných otázek

1. Kdo byl podle vás Jan Sluníčko?
2. Víte, v jakém období žil?
3. Víte, v jaké oblasti působil?
4. Víte něco o jeho díle a životě?
5. Víte co významného pro náš region udělal?
6. Kde jste se o něm dozvěděl/a?
7. Víte něco o časopise Včelka?

4.4 Analýza a interpretace rozhovorů

Výzkumné šetření proběhlo v Humpolci na přelomu měsíce ledna a února 2015. Proběhlo formou polostrukturovaných rozhovorů s předem vytypovanými mladými lidmi ve věku od patnácti let do dvaceti pěti let, bez ohledu na získané vzdělání, ale snažila jsem se zařadit do výzkumné skupiny mládež různého dosaženého vzdělání.

¹³⁵ Lazarová, B. *Možnosti poznávání lidí*. Brno: IMS, 2007. S. 20.

¹³⁶ Lazarová, B. *Možnosti poznávání lidí*. Brno: IMS, 2007. S. 21.

Cílem práce tedy bylo zjistit, jaké, tito předem vybraní mladí obyvatelé města Humpolce, mají znalosti o osobnosti Jana Sluníčka. Zda vůbec někdo bude vědět, kdo to Jan Sluníčko byl, čím se zabýval a jaký vliv měl na tehdejší život v regionu.

Každý rozhovor začal úvodem, kdy jsme se navzájem představili. Vždy jsem dotyčného dotazovaného seznámila s podstatou svého výzkumného šetření a navrhla postup rozhovoru. Každý dotazovaný byl ujištěn, že se jedná o anonymní rozhovory a nikde se neobjeví jeho osobní data. První otázky se týkaly tzv. tvrdých dat a to věku, dosaženého vzdělání a popřípadě zaměstnání či činnosti, kterou dotazovaný vykonává.

Otázka č. 1 – „Kdo to byl podle vás Jan Sluníčko?“

Na tuto první otázku pět dotazovaných vůbec neznalo odpověď. Jeden z nich dokonce usoudil, že by to mohl být nějaký méně známý sportovec.

Dva z dotazovaných si po položení otázky spojili osobnost Jana Sluníčka s ulicí, která se nazývá Sluníčková a existuje v Humpolci. Jeden dokonce proto, že v této ulici od narození bydlí.

Tři z dotazovaných celkem správně usoudili, že by se mohlo jednat o nějakou významnou historickou osobnost z okolí Humpolce. Ale ani oni blíže nedokázali specifikovat, o jakou osobnost by se mohlo jednat.

Jeden dotazovaný věděl, že se jedná o osobnost národního učitele a že na evangelickém kostele je umístěna pamětní deska, která je Janu Sluníčkoví věnována.

A jeden dotazovaný věděl, kdo to skutečně byl Jan Sluníčko. Věděl, že se jedná o národního učitele. Dokázal celkem přesně popsat, co bylo posláním národních učitelů – buditelů, že to bylo šíření myšlenek národní vzájemnosti, šíření českého jazyka a národní kultury. Vzdělávání širokých venkovských vrstev. Také věděl o pamětní desce umístěné na evangelickém kostele v Humpolci.

evangelickém kostele v Humpolci.

Shrnutí: Z jedenácti dotazovaných věděli přesně pouze dva, kdo to byl Jan Sluníčko. Tři dotazovaní odhadovali, že se jedná o historickou osobnost.

Otázka č. 2 - „Víte v jakém období žil?“

Z jedenácti dotazovaných osm vůbec nevědělo, do jakého časového období by mohli Jana Sluníčka zařadit.

Tři, spíše logicky, odhadovali, že žil někdy v minulosti.

Jeden z dotazovaných usuzoval, že by mohl žít někdy v 18. či 19. století.

A dva z dotazovaných věděli, že žil v období Národního obrození. Oba dokázali, Národní obrození časově specifikovat a stručně popsat hlavní myšlenky. Byli schopni vyjmenovat hlavní osobnosti Národního obrození.

Shrnutí: Na tuto otázku dokázali přesně odpovědět pouze dva dotazovaní a jeden správně spíše odhadl časové zařazení.

Otázka č. 3 – „Víte, v jaké oblasti působil?“

Na tuto otázku dokázali správně odpovědět pouze dva z celkového počtu dotazovaných. Věděli, že to byl národní učitel a že hlavní a nejdůležitější oblastí jeho působení bylo vzdělávání venkovských lidových mas. Že se nesoustředil pouze na školní mládež, ale že se prostřednictvím svých svěřenců snažil působit i na jejich rodiče a prarodiče. Oba věděli, že venkovští učitelé 18. a 19. století nebyli pouze pedagogové v tom nejužším slova smyslu, ale že zároveň zapojovali do organizace kulturního života vesnic a městeček, ve kterých působili.

Shrnutí: Tuto otázku správně zodpověděli dva dotazovaní.

Otázka č. 4 – „Víte něco o jeho díle a životě?“

Na tuto otázku přesně odpovědět nedokázal žádný z dotazovaných. Pouze dva dotazovaní dokázali logicky vyvodit ze svých znalostí, co by mohlo být náplní života a díla Jana Sluníčka. Ovšem byly to pouze obecné znalosti a vědomosti, které měli o známých osobnostech Národního obrození a které se snažili specifikovat na osobnost Jana Sluníčka. Ovšem znalosti o konkrétních faktech ze života či díla Jana Sluníčka neměli.

Shrnutí: Na tuto otázku nikdo nevěděl správnou odpověď.

Otázka č. 5 – „Víte, co významného udělal pro náš region?“

Ani na tuto otázku nedokázal správně odpovědět žádný z dotazovaných. Opět se ve dvou případech jednalo pouze o obecné vědomosti o snahách národních učitelů – buditelů, z kterých se snažili dotazovaní vydedukovat možnou činnost Jana Sluníčka pro region Humpolecka.

Shrnutí: Na tuto otázku také nikdo nevěděl správnou odpověď.

Otázka č. 6 – „Kde jste o Janu Sluníčkovvi slyšel?“

Šest dotazovaných z celkového počtu uvedli, že o Janu Sluníčkově nikdy a nikde neslyšeli.

Tři z dotazovaných, ti, kteří uvedli, že se nejspíše jedná o významnou historickou osobnost, odhadovali, že o této osobnosti mohli slyšet ve škole, pravděpodobně v hodině dějepisu.

Na tuto otázku odpověděli dva z dotazovaných, že o Janu Sluníčkově slyšeli na základní škole. A to v hodinách prvouky, kdy se učili o pamětihodnostech města Humpolce. Dokonce jeden z těchto dotazovaných uvedl, že v rámci vyučovací hodiny některé z pamětihodností navštívili a to i pamětní desku na evangelickém kostele, která je Janu Sluníčkově věnována.

Shrnutí: Tuto otázku dokázali zodpovědět dva z celkového počtu dotazovaných.

Otázka č. 7 – „Víte něco o časopise Včelka?“

O časopise „Včelka“ čtyři z dotazovaných nevěděli vůbec nic. Jeden z nich dokonce pochyboval, zda takový časopis vůbec někdy existoval.

Další čtyři z dotazovaných se domnívali, že se jedná o nějaký dětský časopis, vydávaný nejspíše v současnosti. Jeden z těchto dotazovaných se domníval, že se jedná o časopis pro malé děti, něco jako „Méd' a Pusík“¹³⁷

Jeden z dotazovaných uvedl, že se jedná nejspíše o časopis, který se zabývá přírodou a to zejména zvířaty.

Jeden z dotazovaných se dokonce domníval, že se jedná o časopis o včelařství.

Pouze jeden z dotazovaných věděl, že se jedná o časopis, který vydával Jan Sluníčko a že to byl jeden z prvních časopisů pro děti. Ovšem další podrobnosti již nevěděl.

Shrnutí: Na tuto otázku správnou odpověď znal pouze jeden z dotazovaných.

Z celého tohoto výzkumného šetření vyplynulo, že povědomí mladých obyvatel o Janu Sluníčkově, národním učiteli, je vcelku nevalné. Celkem se potvrdil předpoklad, že o tom, kdo to byl Jan Sluníčko, kdy žil a čím se zabýval, věděli pouze dva z jedenácti dotazovaných, ale i

¹³⁷ Měsíčník, určený pro děti předškolního a mladšího školního věku pro zábavu i poučení. Hlavní postavička - medvídek Pusík – dětem hravou a zábavnou formou zprostředkuje první znalosti a dovednosti v oblasti čtení, psaní a počítání. Děti řeší jednoduché úkoly: malují a dokreslují, cvičí si paměť, hledají rozdíly, poznávají barvy a tvary, seznamují se se světem lidí a zvířat, řeší logické úkoly, hrají si a vyrábějí jednoduché vystřihovánky z papíru. [online]. [cit. 2015-03-12]. Dostupné z <http://www.medapusik.cz/>

jejich znalosti byly pouze povrchní a obecné. Kdo to skutečně byl Jan Sluníčko, čím se zabýval a jaký význam pro region měl, nevěděl nikdo.

Což je opravdu škoda, protože studiem jeho životopisu se mi potvrdilo, že jeho celoživotní práce, již v době jeho působení, v sobě nesla prvky sociální pedagogiky. Pokud se vrátíme k otázce: „Co to je sociální pedagogika? Čím se vlastně zabývá?“ Podle Bakošové¹³⁸ je úkolem sociální pedagogiky objasňovat vztahy mezi výchovou a prostředím, doložit právní nároky na výchovu a chápat výchovu jako pomoc pro všechny věkové kategorie, dětmi počínaje a seniory konče. A samozřejmě nezapomíná ani na odchylky v chování.

Také Kraus¹³⁹ vidí zaměření sociální pedagogiky k objektu výchovy a to na celé skupiny na rozdíl od individualistického zaměření. Zaobírá se především výchovou v mimoškolních institucích a zdůrazňuje společenské potřeby, jako cíle výchovy. V oblasti metod výchovy upřednostňuje nepřímé výchovné postupy. A ve smyslu sociální pomoci upřednostňuje solidaritu s těmi, kteří se dostali do znevýhodňující situace.

Pokud se zaměříme na širší pojetí sociální pedagogiky, můžeme říci, že se jedná o transdisciplinární obor, který se zabývá úlohou prostředí ve výchově a to v souvislosti s celou populací.¹⁴⁰

Prvky sociální pedagogiky můžeme najít zejména v redaktorské a publicistické činnosti Jana Sluníčka, která se týkala, jím vydávaného časopisu „Včelka“. Již jen myšlenka, že výtěžek z časopisu půjde na pomoc vdovám a sirotkům po evangelických učitelích, splňovala zásady užšího pojetí sociální pedagogiky, protože se týkala pomoci znevýhodněné skupiny. A potom užšího pojetí sociální pedagogiky, protože se týkala pomoci znevýhodněné skupiny. A potom náplní samotného časopisu bylo nejen vzdělávání dětí a mládeže, ale prostřednictvím příloh i jejich rodičů a ostatních dospělých. Časopis se zprvu zaměřoval na vzdělávání české evangelické mládeže, ale později se rozšířil i na mládež jiných konfesí. Články, kterými časopis zásobil sám Jan Sluníčko, se týkaly oblasti historie naší země a měly ve čtenářích probouzet kulturní a národní uvědomění, podporovat lásku k českému jazyku a k vlasti. Další články se týkaly přírodovědné oblasti, kdy se čtenáři podle ilustrací učili znát přírodu a zeměpisné oblasti, kdy si rozšiřovali své povědomí o zemích Koruny české. Přinášel náměty pro rukodělnou činnost, pozornost věnoval různým tělesným cvičením a hrám. V časopisu se pravidelně objevovaly prvky folklóru, např. přísloví nebo dětské hry.

¹³⁸ Bakošová, Z. *Sociální pedagogika pre pedagogické a sociálne akadémie*. Bratislava: SPN Mladá letá, 2005. S. 19

¹³⁹ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008.

¹⁴⁰ Kraus, B. a V. Poláčková. *Člověk, prostředí, výchova*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2001.

S časopisem „Včelka“ bylo spojeno založení spolku pro ochranu zvířat v Humpolci. Tento spolek pro ochranu němé tváře byl založen jako třetí v celé střední Evropě. Vedle školní disciplíny, právě časopis „Včelka“ napomáhal v osvětě proti týrání zvířat. Prostřednictvím časopisu Sluníčko promlouval k české mládeži a snažil se ji vést k soucitu s němou tváří a tím i k pravé lásce k druhým lidem. Nejen v mládeži, ale i v dospělých se našel probudit solidaritu s druhými lidmi, zvláště trpícími a potřebnými.

ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo upozornit na nemalé zásluhy jednoho z národních buditelů Jana Sluníčka, který působil v druhé polovině 19. století v mém rodném městě Humpolci. Jan Sluníčko byl jedním z národních učitelů, kteří působili po celých Čechách a to nejen v období Národního obrození. Tito často bezejmenní muži šířili vzdělání mezi venkovským prostým lidem. Propagovali český jazyk a snažili se prostřednictvím své pedagogické i mimopedagogické činnosti zvýšit povědomí českých obyvatel o národní kultuře a národní svébytnosti.

Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. Teoretická část obsahuje tři kapitoly, které se postupně zabývají historií sociální pedagogiky, kdy je zmapován vývoj myšlenek a názorů, které předcházely samotnému vzniku sociální pedagogiky. Dále je charakterizováno období Národního obrození. Jeho příčiny, průběh a důsledky a hlavní představitelé. To vše tvoří jako by úvod pro tu nejdůležitější kapitolu, která pojednává o Janu Sluníčkově, národním učiteli a v této části práci již můžeme říci, předchůdci sociální pedagogiky. Jan Sluníčko byl skvělým pedagogem, který se nebál zavádět nové metody do své pedagogické práce. Nicméně velmi důležitou byla i jeho mimopedagogická činnost a to zejména jeho redaktorská činnost v časopise „Včelka“, kterou se snažil působit na dětské i dospělé čtenáře časopisu. V tomto pro český národ tak obtížném období se snažil probudit v českých čtenářích národní uvědomění, lásku k vlasti, k českému jazyku. Snažil se formovat povědomí venkovského lidu o české kultuře, o velikánech české literatury a divadla o historii českého národa. Probouzel v nich lásku k hudbě a ke vzdělání. Učil své svěřence a jejich prostřednictvím i jejich rodiče soucitu s druhými lidmi i se zvířaty, solidaritě, učil je pomáhat jeden druhému a zušlechťoval tak jejich morální cítění. Celou jeho pedagogickou i mimopedagogickou činností se prolínají prvky sociální pedagogiky.

Právě ale prostřednictvím praktické části mé diplomové práce se zjistilo, že o životě a díle Jana Sluníčka toho není mnoho známo. Povědomí mladých obyvatel města Humpolce je velmi žalostné. Dalo by se říci, že téměř nikdo neví, kdo to Jan Sluníčko byl a jaký je jeho přínos pro region, ve kterém působil. Pokud jsou nějaké znalosti, jsou jen velmi kusé a povrchní. O časopise „Včelka“ je známo pouze, že ho Jan Sluníčko vydával. Je to podle mého názoru velké škoda. Humpolec je sice malé město, ale co do významu jeho rodáků zase tak zanedbatelné není. Dalo světu světoznámého antropologa a lékaře Aleše Hrdličku. Narodil se zde český divadelní a filmový režisér, divadelní teoretik, překladatel a pedagog Jindřich Honzl. Z nedalekých Kališť pocházel známý hudební skladatel a dirigent Gustav Mahler a z Herálce český básník, prozaik a esejista Jan Zábřana. V blízké Kletečné se narodil český lékař a spisovatel František Hamza. Dnes je znám spíše

jako zakladatel Hamzovy dětské léčebny v Luži. Ale pro mou práci je důležitý jeho román „Simon kouzelník“, který vypráví o osudech želivského kněze – buditele. Přijde mi proto škoda, že tak významný pedagog jako byl Jan Sluníčko, je poněkud opomíjen. Vždyť nebýt českých učitelů, národních buditelů, kteří bojovali o zachování a svébytnost českého národa a českého jazyka, možná bychom dnes nebyli Čechy. Právem každému z nich patří dík a úcta za jejich obětavou činnost. To nejmenší, co můžeme na oplátku udělat my pro ně, je, že nezapomeneme a budeme si připomínat jejich odkaz.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ALT, R. *Pokrokový charakter Komenského pedagogiky*. Praha: SPN, 1955.
- AGNEW, H. *Češi a země Koruny české*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80200-1626-3.
- BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: public promotion, 2008. ISBN 978-80-969944-0-3.
- BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika pre pedagogické a sociálne akadémie*. Bratislava: SPN Mladá letá, 2005. ISBN 80-10-00485-5.
- BLÁHA, I. A. *Sociologie dětství*. Praha: Dědictví Komenského, 1927.
- CACH, J. a K. DVOŘÁK. *G. A. Lindner a jeho odkaz dnešku*. Praha: SPN, 1970. ISBN 94-0-122.
- CIPRO, M. *Encyklopedie prameny výchovy. Galerie světových pedagogů*. Praha: Cipro, 2002. ISBN 80-238-7452-7.
- CIPRO, M. *Průvodce dějinami výchovy*. Praha: Panorama, 1984.
- ČAPKA, F. *Dějiny země Koruny české v darech*. Praha: Libri, 1998. ISBN 80-85983-51-6.
- GALLA, *Úvod do sociologie výchovy*. Praha: SPN, 1967.
- HAUBELT, J. *České osvícenství*. Praha: Rodiče s.r.o., 1986. ISBN 80-86695-53-0.
- HORA-HOŘEJŠ, P. *Toulky českou minulostí, 6. díl*. Praha: Baronet&Via Facti, 1997. ISBN 80-7214-039-6.
- HRONCOVÁ, J. a I. EMMEROVÁ. *Sociálna pedagogika*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta University Mateja Bela, 2004. ISBN 80-8083-028-2.
- JANŮ, A. *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha: Vlastním nákladem, 1898.
- JŮVA, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno: Paido, 1995. ISBN 80-85931-07-9.
- JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: IMS, 2010.
- KASPER, T. a D. KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2429-4.
- KOČÍ, J. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. ISBN 2501273.
- KOČÍ, J. *Naše národní obrození*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1960.
- KOMENSKÝ, J. A. *Všenáprava*. Praha: Orbis, 1950.

- KOMENSKÝ, J. A. *Idea skvelej školy v Potoce*. In kol. *Výběr z potockých spisů a řečí J. A. Komenského*. Bratislava: SNP, 1992.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KRAUS, B. a V. POLÁČKOVÁ. *Člověk, prostředí a výchova*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- LAZAROVÁ, B. *Možnosti poznávání lidí*. Brno: IMS, 2007.
- LEFÉVRE, P. *Osudy odvážných 48 křesťanských osobností dějin*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2002.
- LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, 1984.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 80-247-1362-4.
- PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009.
- PETRUSEK, M. a kol. *Sociologie*. Praha: SPN, 1997. ISBN 80-04-26689-4.
- PÍREK, Z. *České časopisy pro děti a mládež*. Vlastní rukopis. PNP.
- POSPÍŠIL, O. a V. F. SUK, *Dětská literatura*. Praha: Státní nakladatelství, 1924.
- PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 80-247-3470-5.
- PROROK, V. a M. LUPTÁK. *Politické ideologie a teorie v dějinách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011.
- PODLAHOVÁ, L. *1+100 osobností pedagogiky a školství v českých zemích*. Olomouc: Universita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0313-7.
- ROUBÍK, F. *Časopisectvo v Čechách v letech 1848 – 1862*. Praha: Duch novin, 1930.
- ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o výchově*. Praha: Dědictví Komenského, 1910.
- SOMR, M. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: SPN, 1987.
- ŠTVERÁK, M. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: SPN, 1983.
- ŠVEC, Š. *Česky psané časopisy pro děti (1850 – 1989)*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-247-8-5.
- TOMEŠ, I. *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Socioklub, 1996. ISBN 80-902260-0-0.

URBAN, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Aleš Skřivan ml, 2000. ISBN 80-902261-5-9.

VONDRA, R. *České země v letech 1792 – 1848*. Praha: Libri, 2013. ISBN 978-80-7277-503-3.

WROCZYNSKI, R. *Sociálna pedagogika*. Bratislava: SNP, 1968.

Internetové odkazy:

KRAUS, B. *K vývoji české pedagogiky*. Pedagogika LVII, 2007. [online]. [cit. 2015-02-15].

Dostupné z [file:///C:/Users/home-pc/Downloads/P_2007_2_04_K_v%C3%BDvoji_132_144%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/home-pc/Downloads/P_2007_2_04_K_v%C3%BDvoji_132_144%20(4).pdf)

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ABC Význam první zkratky.

B Význam druhé zkratky.

C Význam třetí zkratky.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Chyba! Nenalezena položka seznamu obrázků.

SEZNAM TABULEK

Chyba! Nenalezena položka seznamu obrázků.

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA P I: NÁZEV PŘÍLOHY